

סמינר אבות ומייסדים

ללימוד מורשת ישראל

מייסודו של ד"ר אברהם צביון ז"ל

וממשיך דרכו פרופ' אלעזר ניר ז"ל

נושא הסמינר:

לא כך כתוב בתנ"ך – סיפורו של אברהם אבינו

יועץ אקדמי:

פרופ' אביגדור שנאן

סמינר סוף-שבוע בתנאי נופש

במלון יערים, במעלה החמישה

יום שישי ושבת

29-30 במרץ 2019

כ"ב-כ"ג באדר ב' תשע"ט

יום שישי, 29 במרץ 2019 (כ"ב אדר ב' תשע"ט)

10:00-09:00	התכנסות, הרשמה, קפה ועוגה
10:15-10:00	דברי פתיחה - אורי נוה , יו"ר העמותה
	הקדמה: פרופ' אביגדור שנאן , יועץ אקדמי
11:15-10:15	ד"ר' אדולפו רויטמן , אוצר ומנהל היכל הספר
	סיפור ירידת אברהם ושרה למצרים (בראשית יב), לפי גרסת המגילה החיצונית לבראשית
12:15-11:15	פרופ' מאיר מ' בר-אשר , האוני' העברית ב-ם
	"אברהם לא היה יהודי ולא נוצרי, כי אם חניף, תמים עם אלוהיו" (קוראן 3:66) לדמותו של אברהם בקוראן ובמסורת המוסלמית
12:35-12:15	הפסקה (וחלוקת מפתחות לחדרים)
13:35-12:35	בלהה בן אליהו , מכון כרם, מכללת דוד ילין ומכללת אפרתה
	"הלוח ונסוע": על אברהם אבינו בספרות העברית החדשה
16:15-13:35	ארוחת צהריים ומנוחה
16:45-16:15	הפסקת קפה ועוגה
17:00-16:45	ד"ר ברוך ברלינר , הפואמה "אברהם"
18:00-17:00	פרופ' מאיר ר' ניהוף , האוני' העברית ב-ם
	אברהם כאיש האמונה בכתבי פילון האלכסנדרוני
18:16	הדלקת נרות למעוניינות (תפילה למתפללים)
21:00-19:30	סעודת ליל שבת
	ע ר ב ח ו פ ש י

שבת, 30 במרץ 2019 (כ"ג אדר ב' תשע"ט)

10:00-07:00	ארוחת בוקר (ותפילה למתפללים)
11:00-10:00	יסכה הרני , חוקרת עצמאית, מרצה במכון אבשלום
	"ובכן דעו כי בני האמונה הם בני אברהם" (אל הגלטיים ג') – הברית החדשה וקרב הירושה על המעמד 'בני אברהם'
12:00-11:00	ד"ר גילי זיוון , מרכז יעקב הרצוג ובי"ס מנדל למנהיגות חינוכית
	אברהם אבינו כמודל אידיאלי לעבודת אלוהים – בין הרב סולובייצ'יק לרב יונתן זקס
12:20-12:00	ה פ ס ק ה
13:30-12:20	פרופ' יאיר זקוביץ , האוני' העברית ב-ם
	על עקידה ועקדות סעודת שבת ומנוחה
16:30-13:30	הפסקת קפה ועוגה
17:00-16:30	פרופ' אביגדור שנאן , האוני' העברית ב-ם
18:30-17:00	"הנה באים אברהמי" – על אברהם של ספרות האגדה
19:33 (י-ם)	יציאת השבת

ד"ר אדולפו רויטמן

יליד ארגנטינה (1957).

בעל תואר שני באנתרופולוגיה (אוניברסיטת בואנוס איירס) ומדעי הדתות (האוניברסיטה העברית), ותואר שלישי בספרות ודת ישראל בעת העתיקה (האוניברסיטה העברית).

מאז 1994 הוא מכהן כאוצר המגילות הגנוזות ומנהל היכל הספר במוזיאון ישראל, ירושלים.

תקציר ההרצאה: סיפור ירידת אברהם ושרה למצרים – לפי גרסת המגילה החיצונית לבראשית

סיפור "ירידת אברהם למצרים" (בר' יב: י-כ) היה למוקש פרשני בעת העתיקה. לכן נראה, שגרסאות סיפורי המסע של אברהם (בר' כ) ושל יצחק (בר' כו) לנגב היו ניסיונות ל"תקן" את הפגמים שבהתנהגותו של אב האומה בגרסה הקדומה. למסורת פרשנית זו היו לה המשכים בתקופת הבית השני. לראיה הן גרסאות הסיפור הזה המצויות במגילה חיצונית לבראשית (טורים XIX-XX) ואצל כתבי יוספוס פלביוס *קדמוניות היהודים* א: 161-168). המסקנה העולה מתוך עיון בכל הגרסאות של הסיפור שנסקרו בהרצאה היא, שאבותינו ניסו בכל דרך אפשרית להציל את כבודו של אברהם. ולצורך העניין, הם לא היססו לשכתב את הסיפור שבבראשית יב באמצעות גרסאות חלופיות או תוספות חיצוניות לגרסה העתיקה. התרגילים הפרשניים האלה מעלים תהיות בדבר הדרך שבה אבותינו ראו את היחסים בין "פשט" ל"דרש".

סיפור "ירידת אברהם למצרים" לפי מגילה חיצונית לבראשית

אדולפו רויטמן, מוזיאון ישראל

מקורות

1. א ויאמר יהוה אל-אברהם, לך-לך מארצך וממולדתך ומבית אביך, אל-הארץ, אשר אראך. ב ואעשך, לגוי גדול, ואברכך, ואגדלה שמך; והיה, ברכה. ג ואברכה, מברכך, ומקללך, אאר; ונברכו בך, כל משפחת האדמה. ד וילך אברהם, כאשר דבר אליו יהוה, וילך אתו, לוט; ואברהם, בן-חמש שנים ושבעים שנה, בצאתו, מתרן. ה ויקח אברהם את-שרי אשתו ואת-לוט בן-אחיו, ואת-כל-רכושם אשר רכשו, ואת-הנפש, אשר-עשו בחרן; ויצאו, ללכת ארצה כנען, ויבאו, ארצה כנען. ו ויעבר אברהם, בארץ, עד מקום שכם, עד אלון מורה; והכנעני, אז בארץ. ז וירא יהוה, אל-אברהם, ויאמר, לזרעך אתן את-הארץ הזאת; ויבן שם מזבח, ליהוה הנראה אליו. ח ויעתק משם ההרה, מקדם לבית-אל--ויט אהלה; בית-אל מים, והעי מקדם, ויבן-שם מזבח ליהוה, ויקרא בשם יהוה. ט ויסע אברהם, הלוך ונסוע הנגבה.

י ויהי רעב, בארץ; וירד אברהם מצרימה לגור שם, כי-כבד הרעב בארץ. יא ויהי, כאשר הקריב לבוא מצרימה; ויאמר, אל-שרי אשתו, הנה-נא ידעתי, כי אשה יפת-מראה את. יב והיה, כי-יראו אתך המצרים, ואמרו, אשתו זאת; והרגו אתי, ואתך יחיו. יג אמרי-נא, אחתי את--למען ייטב-לי בעבורך, וחייתה נפשי בגללך. יד ויהי, כבוא אברהם מצרימה; ויראו המצרים את-האשה, כי-יפה הוא מאד. טו ויראו אתה שרי פרעה, ויהללו אתה אל-פרעה; ותקח האשה, בית פרעה. טז ולאברהם היטיב, בעבורה; ויהי-לו צאן-ובקר, וחמרים, ועבדים ושפחות, ואחנת וגמלים. יז וינגע יהוה את-פרעה נגעים גדלים, ואת-ביתו, על-דבר שרי, אשת אברהם. יח ויקרא פרעה, לאברהם, ויאמר, מה-זאת עשית לי; למה לא-הגדת לי, כי אשתך הוא. יט למה אמרת אחתי הוא, ואקח אתה לי לאשה; ועתה, הנה אשתך קח ולך. כ ויצו עליו פרעה, אנשים; וישלחו אתו ואת-אשתו, ואת-כל-אשר-לו. (בראשית יב:א-כ)

2. א ויסע משם אברהם ארצה הנגב, וישב בין-קדש ובין שור; ויגר, בגרר. ב ויאמר אברהם אל-שרה אשתו, אחתי היא; וישלח, אבימלך מלך גרר, ויקח, את-שרה. ג ויבא אלהים אל-אבימלך, בחלום הלילה; ויאמר לו, הנה מת על-האשה אשר-לקחת, והוא, בעלת בעל. ד ואבימלך, לא קרב אליה; ויאמר--אדני, הגוי גם-צדיק תהרג. ה הלא הוא אמר-לי אחתי הוא, והיא-גם-הוא אמרה אחי הוא; בתם לבכי ובנקין כפי, עשיתי זאת. ו ויאמר אליו האלהים בחלום, גם אנכי ידעתי כי בתם-לבכך עשית זאת, ואחשך גם-אנכי אותך, מחטו-לי; על-כן לא-נתתיך, לנגע אליה. ז ועתה, השב אשת-האיש כי-נביא הוא, ויתפלל בעדך, וחייה; ואם-אינך משיב--ידע כי-מות תמות, אתה וכל-אשר-לך. ח וישכם אבימלך בבקר, ויקרא לכל-עבדיו, וידבר את-כל-הדברים האלה, באזניהם; וייראו האנשים, מאד. ט ויקרא אבימלך לאברהם, ויאמר לו מה-עשית לנו ומה-חטאתי לך, כי-הבאת עלי ועל-ממלכתי, חטאה גדלה; מעשים אשר לא-יעשו, עשית עמדי. י ויאמר אבימלך, אל-אברהם: מה ראית, כי עשית את-הדבר הזה. יא ויאמר, אברהם, כי אמרתי רק אין-יראת אלהים, במקום הזה; והרגוני, על-דבר אשתי. יב וגם-אמנה, אחתי בת-אבי הוא--אף, לא בת-אמי; ותהי-לי, לאשה. יג ויהי כאשר התעו אתי, אלהים מבית אבי, ואמר לה, זה חסדך אשר תעשי עמדי: אל כל-המקום אשר נבוא שמה, אמרי-

לי אחי הוא. יד ויקח אבימלך צאן ובקר, ועבדים ושפחות, ויתן, לאברהם; וישב לו, את שרה אשתו. ויאמר אבימלך, הנה ארצי לפניך: בטוב בעיניך, שב. טז ולשרה אמר, הנה נתתי אלף כסף לאחייך-- הנה הוא-לך כסות עינים, לכל אשר אתך; ואת כל, ונכתת. יז ויתפלל אברהם, אל-האלהים; וירפא אלהים את-אבימלך ואת-אשתו, ואמהתיו--וילדו. יח כי-עצר עצר יהוה, בעד כל-רחם לבית אבימלך, על-דבר שרה, אשת אברהם. (בראשית כ)

3. א ויהי רעב, בארץ, מלבד הרעב הראשון, אשר היה בימי אברהם; וילך יצחק אל-אבימלך מלך-פלשתים, גררה. ב וירא אליו יהוה, ויאמר אל-תירד מצרימה: שכן בארץ, אשר אמר אליך. ג גור בארץ הזאת, ואהיה עמך ואברכך: כי-לך ולזרעך, אתן את-כל-הארצות האל, ונתתי לזרעך, ונתתי לזרעך, את כל-הארצות אשר נשבעתי לאברהם אביך. ד והרביתי את-זרעך, ככוכבי השמים, ונתתי לזרעך, את כל-הארצות האל; והתברכו בזרעך, כל גויי הארץ. ה עקב, אשר-שמע אברהם בקלי; וישמר, משמתי, מצותי, חקותי ותורתי. ו וישב יצחק, בגרר. ז וישאלו אנשי המקום, לאשתו, ויאמר, אחתי היא: כי ירא, לאמר אשתי, פן-יהרגני אנשי המקום על-רבקה, כי-טובת מראה היא. ח ויהי, כי ארכו-לו שם הימים, וישקף אבימלך מלך פלשתים, בעד החלון; וירא, והנה יצחק מצחק, את, רבקה אשתו. ט ויקרא אבימלך ליצחק, ויאמר אף הנה אשתך הוא, ואיך אמרת, אחתי הוא; ויאמר אליו, יצחק, כי אמרתי, פן-אמות עליה. י ויאמר אבימלך, מה-זאת עשית לנו; כמעט שכב אחד העם, את-אשתך, והבאת עלינו, אשם. יא ויצו אבימלך, את-כל-העם לאמר: הנגע באיש הזה, ובאשתו--מות יומת. (בראשית כו:א-יא)

4. מגילה חיצונית לבראשית (טורים XIX-XX) (מתוך: 'י' ידין ונ' אביגד, מגילה חיצונית לבראשית, 1956)

תרגום עברי

דף XIX

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
7. .... ואמרתי אתה הוא
8. ....עד כה לא הגעתי להר הקדוש ונסעתי
9. .... ואהיה הולך דרומה .... עד אשר הגעתי לחברון. [ואז] נבנתה חברון וישבתי
10. [שם שתי] שנים. ויהי הרעב בארץ הזאת כולה, ושמעתי כי יש שבר ..... במצרים ונסעתי
11. ... לארץ מצרים ..... [הגעתי] לנהר כרמון אחד מן
12. ראשי הנהר ..... ועתה אנחנו ... ארצנו וחלפתי שבעת ראשי הנהר אשר
13. .... עתה חלפנו את ארצנו ונכנסנו לארץ בני חם לארץ מצרים
14. וחלמתי אני אברם חלום בליל כניסתנו לארץ מצרים וראיתי בחלומי והנה ארז אחד ותמרה
15. אחת ..... ואנשים באו וביקשו לקצץ ולעקור את הארז ולהניח לתמרה לבדה
16. צעקה התמרה ותאמר: "אל תקצצו לארז כי ארור אשר יפיל .... א" ויעזב הארז בגלל התמרה
17. ולא ... והתעוררתי בלילה משנתי ואמרתי לשרי אשתי: "חלום

18. חלמתי ..... ופחדתי מהחלום הזה. ותאמר לי: "ספר חלומך ואדע". והחילותי לספר לה את החלום.

19. .... החלום ..... כי יבקשו להרגני ולהניח לך. ביום זה כל הטובה

20. .... עלי כי אחי הוא ואחיה בעבורך ותפלט נפשי בגללך

21. .... ממני ולהרגני. ושרי בכתה על דברי בלילה הזה

22. .... פצעו (?) ..... ושרי לעבר צען

23. .... בנפשו אשר לא יראנה כל ..... ולאחר חמש השנים האלה

24. .... שלושה אנשים משרי מצרים ..... פָּרַעְ[וֹן] צען על ... ועל אשתי והיו נותנים

25. .... הטובה החכמה והאמת. וקראתי לפניהם .... דברי ...

26. ... ברעב אשר ... ולא ... ובאו למקום עד אשר ... לה. .... דברי

27. .... במאכל רב ובמשתה ..... היין

מגילה חיצונית לבראשית

דף x x

1. .... א ..... 1.

2. .... "מה ... ויפה לה מראה פניה. ומה

3. .... [דק] שער ראשה; מה נאוות הן לה עיניה ומה נחמד הוא אפה וכל זיו

4. פניה ... מה נאוה לה חזה ומה יפה לה כל לבנתה. זרועותיה מה יפות וידיה מה

5. כלילות ... כל מראה ידיה. מה נאוות כפיה ומה ארוכות ודקות כל אצבעות ידיה. רגליה

6. מה יפות ומה שלימות לה שוקיה. וכל בתולות וכלות הנכנסות לחופה לא שפרו ממנה. ועל כל

7. נשים ייף יופיה ועליון יופיה למעלה מכולן; ועם כל יופיה זה חכמה רבה עמה. ודל ידיה

8. נאה". וכאשר שמע המלך דברי חרקנוש ודברי שני חבריו כי פה אחד שלושתם מדברים,

חשקה מאד ושלח

9. לקחתה מיד, ויראנה ויתמה על כל יופיה ולקחה לו לאשה, וביקש להרגני. ואמרה שרי

10. למלך לאמור: "אחי הוא", למען ייטב לי (למען אהיה נשכר) בעבורה. ואעזב אני אברם

בעבורה ולא הורגתי. ובכיתי אני

11. אברם בכי גדול, אני ולוט בן אחי עמי בלילה כאשר נלקחה שרי ממני באונס.

12. והתפללתי בלילה הזה וביקשתי והתחננתי ואמרתי בעצב ודמעותי יורדות:

13. "ברוך אתה אל עליון אדון לכל
עולמים אשר אתה אדון ושליט על הכל ובכל מלכי הארץ אתה שליט לעשות דין בכולם. ועתה
14. זועק אני לפניך אדוני על פרעה צעזעו מלך מצרים על אשר נלקחה (ואולי: לקח את) אשתי
ממני בכוח. עשה לי בו דין ואראה את ידך הגדולה
15. בו ובכל ביתו, וכל בלילה הזה לטמא את אשתי ממני. וידעוך אדוני כי אתה אדון לכל
מלכי
16. הארץ". ובכיתי והחשיתי (ואולי: כאבתי?). בלילה הזה שלח בו אל עליון רוח מגפה
לנגעו ואת כל ביתו — רוח
17. רעה. והיתה מכה בו ובכל ביתו ולא יכול לקרב אליה ואף לא ידעה והיה עמה
18. שתי שנים. ומקץ שתי שנים תקפו וגברו עליו הנגעים והמכות ועל כל ביתו. ושלח
19. קרא לכל [חכמי] מצרים ולכל האשפים עם כל רופאי מצרים האם יוכלו לרפאותו
מהמגפה הזאת ואת
20. ביתו. ולא יכלו כל הרופאים והאשפים וכל החכמים לקום לרפאותו כי היתה הרוח מכה בהם
21. וברחו. אז בא אלי חרקנוש וביקש ממני כי אבוא ואתפלל על
22. המלך ואסמוך ידי עליו ויחי כי בחלום ..... ואמר לו לוט: "לא יוכל אברם דודי להתפלל על
23. המלך ושירי אשתו עמו. ועתה לך אמור למלך וישלח ממנו את אשתו לבעלה ויתפלל עליו ויחי".
24. וכאשר שמע חרקנוש את דברי לוט הלך ואמר למלך: "כל המכות והנגעים
25. האלה אשר אדוני המלך מוכה ומנוגע בהם בגלל שרי אשת אברם. ישיבוה, את שרי, לאברם
בעלה
26. ותסור ממך המכה הזאת תחלוף הרוח (הרעה). וקרא לי אליו ואמר לי: "מה עשית לי בגלל
[שרי] ותאמר
27. לי לאמור אחותי היא והיא היתה אשתך ולקחתיה לי לאשה. הנה אשתך אשר עמי, לך ועבור לך
[לו]

תרגום עברי

28. מכל ארץ מצרים. ועתה התפלל עלי ועל ביתי ותסור מאתנו הרוח הרעה הזאת". והתפללתי
על... הזאת
29. במהרה (?) וסמכתי ידי על ראשו וירחק ממנו הנגע וסרה [ממנו הרוח] הרעה וחי, וקם והודיע
30. לי המלך ..... ונשבע לי המלך בשבועה שאין [לשנותה?] ....
31. ... ונתן לו המלך .... גדול ולבוש רב של בוך וארגמן ....
32. לפניה ואף את הגר .... ומנה עמי אנשים אשר יוציא .....
33. והלכתי אני אברם במקנה רב מאד ואף בכסף וזהב ועליתי [ממצרים ולוט]
34. בן אחי עמי. ואף לוט קנה לו נכסים רבים ולקח לו אשה מן .....

5. יוספוס, *קדמוניות היהודים*, א', 161-168 (תרג' א' שליט [ירושלים: מוסד ביאליק, 1985])

כעבור שנים פרץ רעב ביהודה. משנודע לאברהם, כי המצרים חיים בשפע, היה מוכן לילך אצלם וליהנות מן השפע הזה ולשמוע מפי הכהנים את דבריהם על האלים: אם ימצאם טובים משלו, חלף אחריהם, ואם דעותיו טובות משלהם, יחזיר אותם למוטב. והוא לקח אתו את שרה אשתו, ומפחדו מפני המצרים הלהוטים אחרי נשים עד כדי שיגעון, (ומיראתו) שמא יהרוג אותו המלך בגלל יפיה של

האישה, עמד וחבל תחבולה זו: הוא העמיד פנים, כאילו אחיה הוא, ולימד גם אותה להתראות כך, שכן יהיה הדבר לשניהם לתועלת, וכשהגיעו למצרים עלתה לו לאברהם כמו ששיער: כי ליפיה של אשתו יצאו מוניטין, עד שפרעה מלך המצרים לא הסתפק במה שסופר עליה, אלא חשק לראותה ונכון היה לשים ידו עליה. ואולם אלוהים עצר את תאוותו הפושעת על-ידי מחלה וסכסוך במדינה. וכשהביא קרבן, למען החליץ מהמיצר, גילו לו הכוהנים, שהפורענות באה לו מקצף אלוהים עליו על שרצה להתעלל באשת הזר. הוא נבהל ושאל את שרה, מי היא ומי הוא המלווה אותה, וכשנודעה לו האמת הצטדק לפני אברהם: כסבור היה, שהיא אחותו ולא אשתו, ולכן השתדל להשיגה ורצה לבוא אתה בברית נישואין, אולם לא אמר להתעלל בה מתוך תאוה. והוא נתן לאברהם כסף רב במתנה. ואברהם בא בדברים עם הגדולים שבחכמי מצרים ומכאן נתפרסם עוד יותר שם צדקתו ותהילתו. כי המצרים היו מטופלים במנהגים שונים וכל אחד היה מתעב את מנהגי חברו, ולפיכך היו רוחשים שנאה איש לחברו. וכשנודמן אברהם אצל כל אחד מהם הרצה לפניהם את הטעמים, שהיו מביאים לאמונותיהם, והוכיח את נביכותם ואת חוסר האמת שבהם. והם השתוממו עליו בפגישות הללו כעל איש חכם מאוד ומוכשר לא רק לחשוב, אלא גם לדבר ולהוכיח את כל מה שהוא מנסה ללמד. אף הוא נתן להם במתנה את תורת החשבון ומסר להם את ידיעת תורת התכונה. כי לפני בואו של אברהם לא ידעו המצרים את אלה, משום שהחכמות הללו הגיעו למצרים מהכשדים ומכאן אל ההלניים.

פרופ' מאיר בר-אשר

פרופ' מאיר מ' בר-אשר, איש החוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטה העברית בירושלים, הוא חוקר האסלאם הקדום. הוא מתמחה בעיקר בחקר השיעה הקדומה וכיתות שפרשו מתוכה (כגון הדת הנוסירית-עלווית) וכן עוסק בחקר הקוראן ופרשנותו וביחס הגומלין שבין אסלאם ויהדות. הוא שימש כראש החוג לשפה וספרות ערבית למשך 11 שנים מאז 2001 ועד 2016 (לסירוגין). כן כיהן כראש המכון ללימודי אסיה ואפריקה באוניברסיטה העברית וכראש מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח. הוא פרסם וערך מספר ספרים בנושאים הנזכרים וכן עשרות מאמרים. בין פרסומיו יצוינו חיבורו על פרשנות הקוראן השיעית (1999) *Scripture and Exegesis in Early Shi'ism* וכן ספרו על הדת הנוצרית-עלווית (בשיתוף עם פרופ' אריה קופסקי *The Nusayri- Alawi Religion: An Enquiry into Its Theology and Liturgy* (2002), לפני כשנה ראה אור (בהוצאת מאגנס) הספר האסלאם – היסטוריה, דת, תרבות וחברה שהוא מבוא מקיף על האסלאם, שאותו ערך בצוותא עם עמיתו פרופ' מאיר חטינה ולפני כחודשיים ראה אור ספרו החדש על היהודים בקוראן (*Les Juifs et le Coran*) בהוצאת Albin Michel בפריס).

הוא שימש כעורכי של כתב העת "ספונות" ומשמש עתה כאחד מעורכיו של כתב העת "קתדרה".

תקציר ההרצאה: לדמותו של אברהם בקוראן ובמסורת המוסלמית

"אברהם לא היה יהודי ולא נוצרי כי אם חניף, תמים עם אלוהיו" (קוראן, סורה 3 [בית עמרם]: 66) – לדמותו של אברהם בקוראן ובמסורת המוסלמית בין דמויות המקרא והברית החדשה, ששימשו מופת למוחמד ונר לרגליו בעיצוב דת האסלאם, תופס אברהם את המקום המרכזי. הוא נחשב לאבי המונותאיזם הצרוף (דהיינו: האסלאם) ולמכוננו ומוחמד אינו אלא מחייה את מורשתו שנפגמה, עוותה והושכחה בידי עובדי האלילים הערבים. אברהם, בסיועו של בנו ישמעאל, הוא מקימו של בית האל (הַפְּעֵלָה) במכה ומעצבם של פולחני העלייה לרגל המתקיימים בה ובסביבתה עוד לפני הופעת האסלאם. זירת התרחשותם של אירועים מרכזיים בחייהם של אברהם ובני ביתו היא חצי האי ערב. דמותו של אברהם גויסה כדי להכשיר מורשת ערבית ופגאנית ולתת לה משמעות דתית חדשה שהאסלאם של מוחמד יוכל להכילה ולעצב את דרכו לאורה. בהרצאה תיבחן דמותו של אברהם בקוראן בהשוואה למקורות היהודים שהיא עומדת בזיקה אליהם.

"אברהם לא היה יהודי ולא נוצרי כי אם חֲנִיף, תמים עם אלוהיו" (סורה 3:בית עמרם=א'אל עמרן:67) לדמותו של אברהם בקוראן ובמסורת המוסלמית
 مَا كَانَ إِِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
 הרצאה של פרופ' מאיר מ' בר-אשר בסמינר "אבות ומייסדים"
 כ"ב-כ"ג באדר שני תשע"ט / 29-30 במארס 2019

תקציר
 בין דמויות המקרא והברית החדשה, ששימשו מופת למוחמד ונר לרגליו בעיצוב דת האסלאם, תופס אברהם את המקום המרכזי. הוא נחשב לאבי המונותאיזם הצרוף (דהיינו: האסלאם) ולמכוננו ומוחמד אינו אלא מחייה את מורשתו שנמגמה, עוותה והושכחה בידי עובדי האלילים הערבים. אברהם, בסיועו של בנו ישמעאל, הוא מקימו של בית האל (הקצבה) במכה ומעצבם של פולחני העלייה לרגל המתקיימים בה ובסביבתה עוד לפני הופעת האסלאם. זירת התרחשותם של אירועים מרכזיים בחייהם של אברהם ובני ביתו היא חצי האי ערב. דמותו של אברהם גויסה כדי להכשיר מורשת ערבית ופגאנית ולתת לה משמעות דתית חדשה שהאסלאם של מוחמד יוכל להכילה ולעצב את דרכו לאורה. בהרצאה תיבחן דמותו של אברהם בקוראן בחשוואה למקורות היהודים שהיא עומדת בזיקה אליהם.

(1) אברהם בוחן את גרמי השמים ומגלה האל אחד (סורה 6 [המקנה=אלאנעאם]:74-79)

74 אברהם אמר לאֲאָנֹר אביו, התעשה לך פסילים כִּאלִים? רואה אני כי אתה ובני עִמְקֵי שְׂרֻיִים בתעייה גמורה. 75 כִּךְ הִרְאִינוּ לְאַבְרָהָם אֵת מַלְכוּת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְלִמְעַן יִשְׁתַּכְנַע. 76 כֹּאֲשֶׁר יֵרֵד עָלֵינוּ הַלִּילָה, רֹאֵה כּוֹכֵב, וְאָמַר, זֶה רִיבּוֹנִי. כֹּאֲשֶׁר שָׁקַע, אָמַר, לֹא אוֹהֵב אֵת הַשּׁוֹקְעִים. 77 וְכֹאֲשֶׁר רֹאֵה אֵת הַיָּרֵחַ עוֹלֶה, אָמַר, זֶה רִיבּוֹנִי. וְאוֹלָם כֹּאֲשֶׁר שָׁקַע, אָמַר, אֵם לֹא יִנְחֲנִי רִיבּוֹנִי אֵהְיָה בְּקֶהֱל הַתּוֹעִים. 78 כֹּאֲשֶׁר רֹאֵה אֵת הַשֶּׁמֶשׁ עוֹלֶה, אָמַר, זֶה רִיבּוֹנִי, זֶה הַגְּדוֹל מְכּוֹלֵם. וְאוֹלָם כֹּאֲשֶׁר שָׁקַע, אָמַר, הוּא בְּנִי עִמִּי, אֵינִי מִתְחַיֵּב לְשׁוֹתָפִים אֲשֶׁר צִירְפָתָם לֹאֵלֶּלָה. 79 אֲשֶׁא פָנַי כְּחֲנִיף. אֵל מִי שִׁצַּר אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ, וְאֵין אֲנִי בַּמִּשְׁתַּפִּים.

(2) אברהם מנפץ את פסילי אבותיו (סורה 21 [הנביאים=אלאנבא'א]:51-69)

51 נָתַנוּ לְאַבְרָהָם בֵּינָה בְּטֶרֶם כָּל, כִּי הִפְרִנוּהוּ. 52 הוּא אָמַר לְאַבְיוּ וּלְבְנֵי עִמּוֹ, מַה הַפְּסִלִים הַלֵּלוּ אֲשֶׁר תִּדְבְּקוּ בָהֶם? 53 אָמְרוּ, מִצָּאנוּ אֵת אֲבוֹתֵינוּ עוֹבְדִים לָהֶם. 54 אָמַר, אַתֶּם וְאַבּוֹתֵיכֶם הֵייתֶם שְׂרֻיִים בַּתְּעִיָּה גְמוּרָה. 55 אָמְרוּ, הֲאֵם דְּבָרֵי אִמַּת תְּבִיא לָנוּ, אוּ שְׂמָא רַק מִשְׁתַּעֲשַׁע הַנֶּף? 56 אָמַר, חֲלִילָה! הֵן רִיבּוֹנֵכֶם הוּא רִיבּוֹן הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אוֹתָם יָצַר, וְעַל זֹאת אֵעִיד בְּפָנֵיכֶם. 57 – נִשְׁכַּעְתִּי בֹאֵלֶּלָה אֵם לֹא אֵעִיר עַל אֱלִילֵיכֶם לְאַחֵר שֶׁתִּסְתַּלְּקוּ. 58 אוּ נִפְצָם לְרִסְיִסִּים, זוֹלַת מְנַהִיגִם, לִמְעַן יִשׁוּבוּ אֵלָיו. 59 אָמְרוּ (בְּנֵי עִמּוֹ), מִי עָשָׂה זֹאת לְאֱלִים אֲשֶׁר לָנוּ? כִּבְנֵי הָעוֹלָה הֵנוּ! 60 וְאָמְרוּ, שִׁמְעֵנוּ נַעַר אֶחָד מְדַבֵּר בָּהֶם סֵרָה, וְשִׁמוּ אֲבָרָהָם. 61 אָמְרוּ, הוֹצִיאָוּהוּ אֶל מוֹל עֵינֵי הָאֲנָשִׁים, אוּלֵי יִמָּצֵא בָהֶם עֵד. 62 אָמְרוּ, אֲבָרָהָם, הֲאֵתָה עוֹלֶלֶת זֹאת לְאֱלִים אֲשֶׁר לָנוּ? 63 אָמַר, חֲלִילָה! מְנַהִיגִם זֶה, הוּא אֲשֶׁר עָשָׂה זֹאת. שְׁאֵלֹ-נָא אוֹתָם, אֵם יוֹאִילוּ לַעֲנוֹת לָכֶם! 64 אוּ פָנוּ זֶה אֶל זֶה וְאָמְרוּ, אַתֶּם הֵנֶכֶם בְּנֵי הָעוֹלָה! 65 אָחֶר נִבְּכוּ וְאָמְרוּ, הֵן יִדְעָתָ כִּי לֹא יוֹכְלוּ לְדַבֵּר! 66 אָמַר, אֵם כֵּךְ, מִדּוּעַ תַּעֲבֹדוּ אֲחֵרִים מִפְּלַעֲדֵי אֵלֶּלָה אֲשֶׁר לֹא יוֹכְלוּ לְהוֹעִיל לָכֶם כָּלֵל וְגַם לֹא לְהִזִּיק? 67 קֶצְתִּי בָכֶם וּבֹאֵלָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹדוּ מִפְּלַעֲדֵי אֵלֶּלָה. הֲאֵם לֹא תִשְׁכִּילוּ לְהַבִּין? 68 אָמְרוּ, שְׂרָפוּהוּ, וּבַעֲשׂוֹתְכֶם זֹאת תִּבְאוּ לַעֲזֹרַת אֱלִיכֶם. 69 אָמְרוּ, הוּא הָאֵשׁ, צִנִּי אֵת אֲבָרָהָם וְשִׁמְרֵי עַל שְׁלוֹמוֹ.

(3) "אברהם לא היה יהודי ולא נוצרי כי אם חָנִיף, תמים עם אלוהיו" (סורה 3) בית עמרם=א'אל עקראן: [67]) וסורה 2 [הפרה=אלבָקְרָה: 139-141]

65. הוי בעלי הספר, מדוע תתפלמסו על אודות אברהם? הן רק אחריו הורדו ממדומים התורה והאֶוֹנוֹגְלִין! האם לא תשכילו להבין? 66 אתם אלה אשר עד כה התפלמסתם רק על אשר תדעו, ומה לכם כי תתפלמסו עתה על אשר לא תדעו? אללה יודע, ואתם אינכם יודעים: 67 אברהם לא היה יהודי ולא נוצרי, כי אם חָנִיף ומתמסר, ולא היה במשתפים. 68 הקרובים מכל לאברהם הם אשר הלכו בדרכו, והנביא הזה והמאמינים. אללה הוא מגן המאמינים.

אָמור, וכי תתפלמסו עִמָּנוּ על אודות אללה, אף-כי הוא ריבוננו וריבונכם, ואף-כי לנו מעשינו ולכם מעשיכם, ואף-כי אנו מייחדים לו את דתנו? 140 או אולי תגידו כי אברהם וישמעאל ויצחק ויעקב והשכטים היו יהודים או נוצרים? אָמור, מי מיטיב לדעת, אתם או אללה? מנוולים מכל הם המעלימים את העדות אשר קיבלו לידיהם מאת אללה. אללה לא יסיח דעתו ממעשיכם. 141 האנשים הללו הם אומה שכבר עברה מן העולם. שמור לה גמולה על פועלה, ואתם, שמור לכם גמולכם על פועלכם ואיש לא ישאלכם על מעשיהם.

(4) אברהם וישמעאל בנו מקימים את בית האל (תַפְעִיָּה) בַמִּכָּה (סורה 2 [הפרה=אלבָקְרָה: 125-127])

125 שָׁמְנוּ את הבית מחוץ חפץ לאנשים ומקום מבטחים. קחו לכם את מקום אברהם למקום תפילה. ציוינו על אברהם ועל ישמעאל לאמור, טָהֲרוּ את ביתי למען המקיפים אותו ולמען הפורשים אליו ולמען הכורעים והמשתחוים. 126 אברהם אמר, ריבוני, עֲשֵׂה את המקום הזה לעיר מבטחים ושלח לתושביה פרנסה מפרי הארץ, לאלה אשר יאמינו באללה וביום האחרון. אמר, אשר לכופר, אניח לו להתענג קמעה, ואֲחַר אביאנו על כורחו אֵלִי עונש האש. שם יהיה סופו המר. 127 אברהם הגביה את יסודות הבית ועָמַד וישמעאל – ריבוננו, קָבַל מֵאִתּוֹ, הן אתה שומע ויודע. 128 ריבוננו, עֲשֵׂה את שנינו

(5) אברהם מייסד את פולחן העלייה לרגל למכה (סורה 22) [העלייה לרגל=אלחג': (25-29)]

25 (ארורים) הכופרים המרחיקים אנשים מעל נתיב אללה ומן המסגד הקדוש אשר עשינוהו למען האנשים: דִין תושב קָבַע בגבולותיו כדין עובר אורח. וכל האומר לחלל את קדושתו בגורמו עוול בגבולותיו, נטעימנו עונש כבד. 26 הֶצַעְנוּ לאברהם על מקום הבית, באומרו, אֵל תצרף לי כל שותף, וטָהֲרוּ את ביתי למען המקיפים ולמען העומדים בתפילה והכורעים והמשתחוים, 27 והכריז באוזני האנשים על החג, למען יבואו אליך, מי ברגל ומי רכוב על כל גמל כחוש, ויבואו מכל ערוץ רחוק. 28 זאת למען יפיקו תועלת, ולמען יזכירו את שם אללה במשך ימים ידועים, לעת שחיטת בהמות המקנה אשר פרנסם בהן. אָכְלוּ מבשרן והאכילו את קשה היום העני. 29 אֲחַר יסירו-נא את סחי גופם ויקיימו את נדריהם ויקיפו את הבית העתיק.

(6) השתדלותו של אברהם למען לוט ואנשיו (סורה 11[הוד]: 74-83)

74 כאשר סרה אימתו של אברהם מעליו וניתנה לו
הבשורה, החל להתנצח עִמּוֹ על אודות בני עִמּוֹ של לוט. 75 אברהם היה
שקול דעת, מִכָּה על חטא ובעל תשובה. 76 אברהם, הנח לזאת, כי הנה
כבר קם דבר אללה, ועומד לבוא עליהם עונש אשר אין להשיבו.
77 בבוא שליחינו אל לוט, נמלא לבו חשש לגורלם וקצרה ידו מלהגן
עליהם. אמר, זהו יום נורא. 78 בני עִמּוֹ חשו להיאסף אצלו. מאז ומתמיד
עשו רעות. אמר, בני עִמּי, הנה בנותי, הן טהורות לכם יותר. הִיוּ יראים
את אללה ואל תמיטו עלי קלון בשל אורחי. האין בכם שום מתהלך
במישרים? 79 אמרו, הן ידעך כי לא לבנותיך זקוקים אנו, ויודע אתה את
אשר נבקש. 80 אמר, לו רק היה לי כוח מולכם, או משענת חזקה
להיטמך עליה. 81 אמרו, לוט, אנו שליחי ריבונך. הם לא יצליחו לגעת
בך. הוצא את בני ביתך באישון הלילה הזה, וכל יביט איש מכם לאחור,
אך לא כן אשתך. היא תיטפף באשר ייטפפו הם. שעתם תבוא עם עלות
השמש. האין הבוקר קרוב? 82 כאשר קם דָּכְרָנוּ, הפכנוה והמטרנו עליה
צרורות צרורות של אבני גוויל, 83 אשר סומנו לנגד עיני ריבונך. אין הן
רחוקות משום בן עווּלה.

(7) סיפור העקדה (סורה 37[הערוכים=אלצפאת]: 99-113)

לי בן אשר יהיה בישרים. 101 אז בישרנו לו על בן שקול דעת. 102 כאשר
גדל דָּיו למעשים עִמּוֹ, אמר, בני, ראיתי בשנתי כי עלי לזבחך. תשוב
וְרָאָה מה דעתך. אמר, אבא, עֲשֵׂה כאשר צויתך. אם ירצה אללה, תמצא
כי עומד אני בעוז רוח. 103 כאשר גמרו שניהם בדעתם להתמסר (לרצון
אללה), והוא השכיבו על פניו, 104 קראנו אליו, אברהם, 105 כבר קיימת
את החלום! כך נגמול למיטיבים. 106 זהו הניסיון הברור. 107 פדינו
אותו בכהמת קורבן אדירה, 108 והותרנו לו זֶכֶר בדורות הבאים:
109 בִּרְכַת שלום על אברהם. 110 כך נגמול למיטיבים. 111 הוא היה
בעבדינו המאמינים. 112 ובישרנו לו על יִצְחָק אשר יהיה נביא בישרים.
113 בירכנו אותו ואת יצחק, ומזרעם יצאו מיטיבים, וגם אנשים אשר
גרמו לעצמם עוול ברור.

(8) טקסים בעלייה לרגל למכה הקשורים באברהם וביתו

- (א) הריצה בין שתי הגבעות אלצפא ואלמִרְוָה (السعي بين الصفا والمروة) זכר לריצתה של
הגֵר בחיפושיה אחר מקום מים להשקות את בנה ישמעאל.
- (ב) השתייה מבאר זִמְזִם, היא הבאר שגילה מלאך האל להגר וממנו השקתה את בנה.
- (ג) העמידה על יד מְקָאם אַבְרָאָהִים (מקום אברהם)
- (ד) זבח חג הקורבן שהוא זכר לעקדה.

9 דברי הרמב"ם על פולחן העלייה לרגל המוסלמית (תג') מתוך תשובתו לעובדיה הגר

אלו הישמעאלים אינן עובדי עבודה זרה כלל, וכבר נכרתה מפיהן ומלפן, ומייתרים לאל ייחוד שאין בו דופי ולא מפני שהן משקרין עלינו ומכזבין, ואומרים שאנו אומרים שיש לאל בן – נכזב כן אנחנו עליהן ונאמר שהן עובדי עבודה זרה. התורה העידה עליהן "אשר פיהם דבר־שוא" (תהלים, קמ"ד, ח), והיא העידה עלינו: שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא־עָשׂוּ עֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כָזָב וְלֹא־יַצְא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תְּרָמִית (צפניה ג' י"ג).

ואם יאמר אדם שהבית שהן מקלסין אותו¹ בית עבודה זרה הוא, ועבודה זרה צפונה בתוכו, שהיו עובדין אותה אבותיהן באותו הבית – מה בכך? אלו המשתחוין כנגדו היום אין לכן אלא לשמים וכבר אמרו חכמים בסנהדרין (ס"א:ב) שאם השתחוה אדם לעבודה זרה וסבור שהוא בית הכנסת – הרי לבו מסור לשמים, וכן אלו הישמעאלים היום כולם, טף ונשים, נכרתה עבודה זרה מפיהן, וטעותן וטפשותן בדברים אחרים היא, שאי אפשר לאומרן בכתב מפני רשעי ישראל, אבל בייחוד השם אין להן טעות כלל.

ובאמת שהיה לישמעאלים מקודם באותן המקומות שלושה מיני עבודה זרה: פֶּעֹר וּמִרְקוּלִים וְכַמּוֹשׁ, והן עצמן מודים בדברים אלו היום, וקורין להן שמות בלשון ערבי: פֶּעֹר עבודתו שיפעור עצמו לפניו, או שיניח את ראשו למטה ויגביה ערוותו למולו, כמו שאלו הישמעאלים עושים כשמשתחוין היום בתפילה. וּמִרְקוּלִים עבודתו ברגימת האבנים. וְכַמּוֹשׁ עבודת בפריעת הראש, ושלא ילבש בגד תפור. ודברים אלו כולן מפורשין וידועין אצלנו מקודם שתעמוד דת הישמעאלים. אבל הישמעאלים אומרים היום: זה שנפרע ראשינו ולא נלבש תפור בתרפות – כדי להיכנע לפני האלוה, ולזכור היאך יעמוד אדם מקברו, וזה שנשליך האבנים – בפני השטן אנו משליכין אותן לערכבו. ואחרים מפקחיהן, נותנין טעם ואומרים: צלמים היו שם, ואנו רוגמין במקום הצלמים כלומר שאין אנו מאמינין בהן, ודרך ביזיון להן אנו רוגמין אותן. ואחרים אומרים: מנהג הוא. כללו של דבר: אף על פי שעיקר הדברים וסודן לעבודה זרה – אין אדם בעולם משליך אותן אבנים, ולא משתחוה לאותו מקום, ולא עושה דבר מכל הדברים, לשם עבודה זרה, לא בפיו ולא בלבו, אלא לבם מסור לשמים.

(איגרות הרמב"ם, מהדורת יצחק שילת, ירושלים התשמ"ז, כרך א', עמ' רלח-רלט)

¹ כלומר בניין הפעֶבֶה במקומו.

בלהה בן אליהו

מרצה לספרות עברית במכון כרם בירושלים, במכללת דוד ילין, במכללת אפרתה
ובמעגלי לימוד ברחבי הארץ.

תקציר ההרצאה:

"הלוך ונסוע": על אברהם אבינו בספרות העברית החדשה

ההליכה התנועה והמסע אל עבר מרחבים חדשים הם מאפיינים בולטים של סיפורי
אברהם בתנ"ך.

בהרצאה נדון בעלילת המסע של אברהם ובמשמעויותיה הרגשיות והנפשיות כפי שהיא
נרמזת ביצירתם של יוצרים בני זמננו.

נקרא ביצירות מן הספרות העברית החדשה - בסיפור "לבית אבא" וברומן "תמול
שלשום" מאת ש"י עגנון, ברומן "אישה בורחת מבשורה" מאת דוד גרוסמן ועוד.

א

1

סמוך לחג הפסח אירע אותו דבר. רחוק הייתי מבית אבי ומעיר מולדתי
 ועשיתי את עבודתי, זו העבודה שאין לה תחילה ואין לה סוף, שנכנסים בה
 שלא בטובה ואין יוצאים ממנה עולמית. באו שני בני אדם מלוחכים בסיד
 ובצבעים ואחד מהם סולם היה בידו. באמת אומר הסולם בפני עצמו עמד.
 והוא, כלומר אותו אדם בעל הסולם, השחיל עצמו בין שליכה לשליכה.
 שאלתי אותם מה אתם מבקשים. אמרו לי לסייד את החדר נשלחנו לכאן.
 עסוק הייתי בעבודתי והיה קשה עלי להפסיק. אבל לא על ההפסקה
 נצטערת, אלא על הלכלוך, שהצפעים הללו ודאי לא יטריחו על עצמם
 לפרוס סדין על הספרים ויתלכלכו.

כדי שלא ירגישו הפועלים במחשבתי עשיתי את עצמי כאילו אני רואה אותם
 והבטתי בחור שבכותל סמוך לתקרה, שקשין וחריות שתלויים מן התקרה
 ולמטה מחפים עליו, וזכובים ויתושים רובצים שם. אמרתי לעצמי מה אתה
 מועיל שחלונותיך מסורגים והרי באותו חור באים יתושים וזכובים.
 הנחתי את הפועלים ועליתי לתקרה, לפנות את הקש ואת החריות, כדי שיהא
 החור נראה וניכר עד שאמצא דף לסתמו.

באה קרובתי הקטנה לסייעני. מסיבה שאיני יודע מהי גערתי בה ואמרתי לה
 איני צריך לך ולשכמותך. כיווצה את כתפיה ונסתלקה.
 בין כל לכך התחילו הפועלים עושים כחדרי כבני אדם העושים בתוך שלהם.
 אמרתי לי מיותר אני כאן ואיני יכול לעשות את עבודתי, אלך לעיר מולדתי
 ולבית אבי. זה שנים הרבה לא ראיתי את אבי ולא קיימתי מצות כיבוד אב.
 עליתי לבית הנתיבות ונכנסתי לרכבת ההולכת לעירי. מסיבה שאינה תלויה
 בי שהתה הרכבת בדרך, וכשנכנסתי לעיר כבר קידש היום והגיע ליל פסח.

ב

ליל פסח הגיע ואני הגעתי לעירי. מאחר שהיה זמן תפילה הלכתי להתפלל,
 אבל לא למקום שאבא מתפלל, שאם יראני פתאום יתבלבל בתפילתו.
 כשהגעתי לחצר בית התפילה נתעכבתי קצת.

משנפטרתי מן הזקנה התחלתי רץ, שדרכו של אבא ליסב מיד אחר התפילה.
 עם שאני רץ עלה בדעתי שמא כבר עברתי על ביתו. נטלתי את עיני להביט.
 נתעצמו עיני ולא ראיתי כלום. נתאמצתי ופתחתי אותן משהו כדי סדק קטן.
 ראיתי לפני שלושה ארבעה בני אדם, רצים מבוהלים ודחופים. ביקשתי
 לשאול אותם היכן בית אבא. אבל הם זרים היו, אף על פי שמלכושיהם
 כמלבושי אנשי עירי. נתתי להם לעבור ולא שאלתי אותם.

הזמן אינו עומד ואני עומד ומבקש את בית אבא ואיני יודע היכן הוא. שזה
 שנים הרבה לא הייתי בעיר, ונשתכחו ממני הרבה משביליה, ואף העיר גופא
 נשתנתה קצת. זכרתי שאבא דר אצל פלוני, ופלוני הכל מכירים אותו.
 ביקשתי לי אדם שיאמר לי היכן הוא הבית. חזרו עיני ונתעצמו. נתאמצתי
 בכל כחי לפתוח אותן. נפתחו כדי סדק קטן. יצתה הלבנה וזרחה עליהן
 אפורה ועפרורית. ראיתי תינוקת אחת. רמזה לי באצבע ואמרה זהו. רציתי
 לשאול אותה מנין את יודעת מה אני מבקש. נפקחו עיני וראיתי את אבא
 וכוסו בידו עומד לקדש על היין, ושוהה וממתין.

חששתי שמא אפסיק את דממת הבית וביקשתי להסביר לו לאבא בלשון של
 עינים מה טעם שהייתי כל כך. חזרו עיני ונתעצמו. נתאמצתי ופתחתי אותן.
 נשמע פתאום קול כקול סדין שנקרע. באמת לא נקרע שום סדין, אלא עננה
 אחת קטנה שבוקיע נקרעה, ומשנקרעה יצתה הלבנה וניסרה בעבים, ואור
 מתוך האיר על הבית ועל אבא.

③

(3) 2010

14

✕

כשאר אחינו אנשי גאולתנו בני העליה השניה הגיה יצחק קומר את ארצו ואת מולדתו ואת עירו ועלה לארץ ישראל לבנות אותה מחורבנה ולהבנות ממנה. מיום שעמד יצחק חברנו על דעתו לא עבר עליו יום שלא הגה בה. כנוה ברכה נראתה לו כל הארץ ויושביה כברוכי אלקים. מושבותיה חביות בצלם של כרמים וזיתים וכל השדות מעוטפות בתבואה והאילנות מעוטרם בפירות והעמקים מעלים פרחים ורצי יער מתנופפים והרקיע כולו תכלת וכל הבתים מלאים רנה. כשהוא יום חורשים וזורעים ונוטעים וקוצרים ובוצרים ומוסקים, חובטים חטים ודורכים גתות, ולעתותי ערב כל אחד ואחד יושב לו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו. כשאשתו ובניו ובנותיו יושבים עמו, שמחים על עבודתם וששים בישיבתם, ומעלים על לבם ימים שעברו בחוצה לארץ, כבני אדם שזוכרים בשעת שמחה ימים של צרה וניהנים כפליים מן הטובה. בעל דמיונות היה יצחק, ממקום שלבו חפץ היה מדמה לו דמיונותיו.

"Prese Għaliq" jissew id

מחזור:

1/ No 0702 212

20/12

971221 20012

ד"ר ברוך ברלינר

ברוך ברלינר, אקטואר וד"ר למתמטיקה, שאחרי שסיים את תפקידו באוניברסיטת תל אביב כחוקר בכיר הפך את המוזיקה מתחביב לעיסוק.

ברלינר הלחין עד כה שלוש פואמות סימפוניות על נושאים מקראיים: "בריאת העולם", "אברהם" ו"חלום יעקב" לתזמורת וקריין הקורא פסוקים מהתורה, וכן קונצ'רטו לצ'לו, ושבע יצירות קלות של ואלסים וריקודים דרום אמריקאיים.

היצירות נוגנו על ידי תזמורות מסביב לעולם במוסקבה, פריז, וינה, קליפורניה ועוד.

בלינק המצורף: הפואמה הסימפונית "אברהם" לקריין, שני זמרים, מקהלת גברים ותזמורת סימפונית.

הביצוע נעשה על ידי: התזמורת הסימפונית ירושלים בניצוחו של אלי יפה.

קריין: אלכס אנסקי, טנור: אבריימי קירשנבויס, בריטון: קולין שוחט, מקהלת בית הכנסת הגדול ומקהלת זימרתיה, בניהולו של ד"ר אורי אהרון.

<https://www.youtube.com/watch?v=YjyNJubziZY&t=01s>

פרופ' מארן ר' ניהוף

מארן ר. ניהוף היא פרופסור ע"ש מקס קופר למחשבת ישראל וראש החוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית.

היא מתמחה במפגש בין היהדות לתרבות היוונית-רומית בעת העתיקה ובחקר הנצרות הקדומה. פרסומיה הרבים כוללים:

Philo of Alexandria. An Intellectual Biography (Yale 2018)

Homeric Scholarship and Jewish Bible Exegesis in Alexandria (Cambridge 2011)

תקציר ההרצאה: אברהם כאיש האמונה בכתבי פילון האלכסנדרוני

בהרצאה זו אפתח צוהר ליהדות האלכסנדרונית, מרכז התפוצות הגדול והפורח בתקופת בית שני שנהנה מהקירבה לאוניברסיטה קדומה ולספרייה מקיפה.

נתחיל לעיין בקטעים על אברהם ששרדו מפרשן יהודי בשם ארטפנוס ונסיים בדיוקן המפורט שמוסר לנו פילון האלכסנדרוני. דיוקן זה מדגיש את אמונתו של אברהם ומעורר שאלות מרתקות לגבי הגבולות בין היהדות העתיקה לבין הנצרות.

יסכה הרני

מרצה, יועצת, חוקרת ומדריכה בנושא נצרות וצליינות.

יסכה למדה היסטוריה ומדעי הדתות באוניברסיטת תל אביב והייתה תלמידתו של פרופ' זאב רובין ז"ל. תחת הדרכתו החלה את מחקרה בנושא "שבת האור" והליטורגיה הביזנטית.

מלמדת במוסדות להשכלת מבוגרים (מכון אבשלום, יד בן צבי ועוד ומכשירה מורי דרך, דיפלומטים ובעלי תפקידים במוסדות ציבוריים ובמשרדי הממשלה).

משמשת כיועצת למגוון רב של ארגונים ומוסדות בנושא הנצרות ולמשרדי הממשלה כגון משרד התיירות, משרד החוץ, המשרד לביטחון פנים.

מאמרה האחרון התפרסם עם שותפה למחקר:

David Gurevich and Yisca Harani : Philoumenos of Jacob's Well: A Birth of a Contemporary Ritual Murder Narrative. In Israel Studies, Vol. 22, No. 2, Indiana University Press 2017.

יסכה פעילה שנים רבות בתחום החינוך הבין דתי ומפגשים בין דתיים. על פעילותה הבין דתית זכתה בפרס הר ציון מטעם אוניברסיטת לוצרן ב 2013.

תקציר ההרצאה: הברית החדשה וקרב הירושה על המעמד 'בני אברהם'

כמה פעמים מוזכר אברהם בברית החדשה ובאיזה הקשרים.

השאלה מדוע מוזכר אברהם עשרות פעמים בסיפר הנוצרי קשורה לתפישתו באותה תקופה ביהדות כדמות מופת, כדמות אב היסטורי המעניק לגיטימציה וזהות לקבוצה הרואה בעצמה - כצאצאיו.

" וּבִכְנָן יָדְעוּ כִּי בְנֵי הָאֱמוּנָה הֵם בְּנֵי אַבְרָהָם". (האגרת אל הגלטיים ג')

הברית החדשה וקרב הירושה על המעמד 'בני אברהם'.

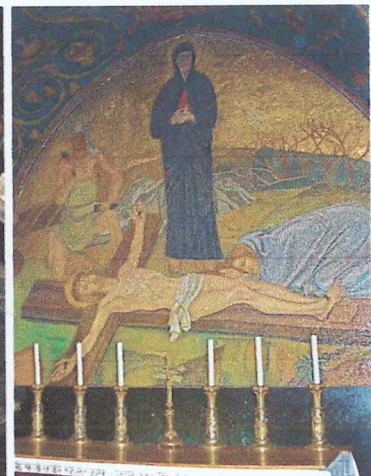
מקורות להרצאתה של יסכה הרני

בהרצאה זו נברר כמה פעמים מוזכר אברהם בברית החדשה ובאיזה הקשרים. השאלה מדוע מוזכר אברהם עשרות פעמים בסיפור הנוצרי קשורה לתפישתו באותה תקופה ביהדות כדמות מופת, כדמות אב היסטורי המעניק לגיטימציה וזהות לקבוצה הרואה בעצמה - כצאצאיו.

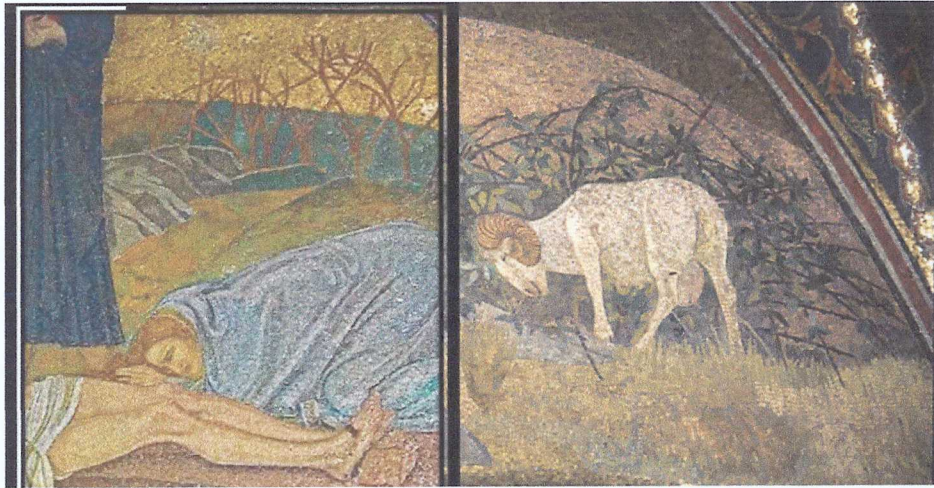
1. ספר היוחסין של ישוע המשיח בן־דוד בן־אברהם :

2 אברהם הוליד את יצחק, יצחק הוליד את יעקב ויעקב הוליד את יהודה ואת אסיו. 3 יהודה הוליד את פרץ ואת זרח מתמר... 17 ובכן כל הדורות מאברהם עד דוד ארבעה־עשר דורות, ומדוד עד גלות בבל ארבעה־עשר דורות, ומגלות בבל עד המשיח ארבעה־עשר דורות. הבשורה על־פי מתי פרק א

2.

3. "היה היה איש עשיר שנהג ללבש ארגמן ושש יום יום התענג במוותרות. 20 ליד שער ביתו השכב איש עני אחד, אלעזר שמו, שהיה מלא פצעים 21 והשתוקק לשבע מן הפרורים הנופלים מעל שלחן העשיר, והנה באו הכלבים ולקקו את פצעיו. 22 העני מת והמלאכים נשאווהו אל **חיק אברהם**, וגם העשיר מת ונקבר. 23 בשאול, קשהיה ביסורים, נשא את עיניו וראה את אברהם מרחוק ואת אלעזר בחיקו. 24 קרא ואמר, '**אבי אברהם, רחם עלי** ושלח נא את אלעזר שיטבל את קצה אצבעו במים ויקרר את לשוני, כי סובל אני ביקוד הזה'. 25 השיב לו אברהם, 'בני, זכר שאתה קבלת את טובך בחיך ואלעזר קבל את הרעות. עכשו הוא מגחם כאן ואתה סובל. 26 נוסף על כל זה, תהום גדולה נקבעה בינינו לביניכם כדי שהחפצים בך לא יוכלו לעבר מפה אליכם, וכדי שלא יעברו משם אלינו'. 27 אמר האיש, 'אם נן, אבי, אני מבקש ממך לשלח אותו אל בית אבי, 28 כי חמשה אחים לי; שיזהיר אותם פן יבואו גם הם אל מקום היסורים הזה'. 29 השיב לו אברהם, '**יש להם משה והנביאים, שישמעו בקולם**'. 30 אמר האיש, '**לא, אבי אברהם; אם ילה אליהם אחד מן המתים, יחזרו בתשובה**'. 31 אמר לו אברהם, 'אם אינם שומעים אל משה ואל הנביאים, לא ישתכנעו גם אם יקום אחד מעם המתים'. **לוקאס טז**

4. **ואל תאמרו בלבבכם 'אברהם הוא אבינו', כי אני אומר לכם שמן האבנים האלה יכול אלהים להקים בנים לאברהם. לוקאס ג' (תוכחת יוחנן המטביל)**

26 **אָנְשִׁים אַחִים, בְּנֵי מִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם, וַיֵּרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּכֶם; אֲלֵינוּ נִשְׁלַח דָּבָר הַיְשׁוּעָה הַזֹּאת.**
 27 **כִּי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם וְהַעֲוֹמְדִים בְּרֹאשׁם לֹא הִפְרִיחוּ ... בְּקִשׁוֹ מִפִּילְטוֹס לְהַמִּיתוֹ. ... 30** אַךְ אֱלֹהִים הִקְיִמוּ מִן הַמֵּתִים ... 32 **וְאַנְחֵנוּ מִבְּשָׂרִים לָכֵן כִּי הַהִבְטָחָה אֲשֶׁר הִבְטָחָה לְאַבְרָהָם. אֱלֹהִים קָיָם אוֹתָהּ לָנוּ, הַבְּנִים, בְּהַקִּימוֹ אֶת יֵשׁוּעַ, מַעֲשֵׂי הַשְׁלִיחִים 11**

אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וַיַּחְזֵק וַיַּעֲקֹב, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, פָּאָר בְּכָבוֹד אֶת עַבְדּוֹ יֵשׁוּעַ אֲשֶׁר מִסְרָתָם אוֹתוֹ וּכְפָרָתָם בּוֹ
לִפְנֵי פִילְטוֹס כְּאֲשֶׁר הִחְלִיט לְשַׁלְּחוֹ לְחַפְשִׁי. 14 אַתֶּם כְּפָרָתָם בְּקִדּוּשׁ וּבְצִדִּיק וּבְקִשְׁתָּם שִׁישְׁחָרֵר לָכֵן אִישׁ רֹצֵחַ 15 **וְאֶת שֵׁר הַחַיִּים הִרְגָתָם - הוּא אֲשֶׁר אֱלֹהִים הִקְיִמוּ מִן הַמֵּתִים וְעַל זֹאת אֲנִיחֵנוּ עֲדִים. ... 19** לָכֵן הִתְחַרְטוּ וְשׁוּבוּ בְּתַשׁבָּה כְּדֵי שִׁימְחוּ חֲטָאֵיכֶם ... 23 **וְהִיָּה כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע אֶל הַנְּבִיא הַהוּא וְנִכְרָתָה מֵעַמִּיהָ. ... 25** אַתֶּם בְּנֵי הַנְּבִיאִים וּבְנֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אֱלֹהִים עִם אַבְרָהָם בְּאִמְרוֹ אֶל אַבְרָהָם: **'וְנִכְרְכוּ בְּזֶרַעְךָ כָּל מִשְׁפָּחוֹת הָאָדָמָה'. מַעֲשֵׂי הַשְׁלִיחִים 13**

רומים ד	אגרת יעקב ב: 21
הַרִי הַהִבְטָחָה כִּי יִרְשׁ אֶת הָעוֹלָם לֹא נִתְּנָה לְאַבְרָהָם אוֹ לְזָרְעוֹ עַל־סִמְךָ תוֹרָה, אֲלֹא עַל־סִמְךָ צִדְקָה שֶׁהִשִּׁיג בְּאַמּוֹנָה,	21 אַבְרָהָם אָבִינוּ, הָאֵם לֹא בְּמַעֲשָׂיו נִצְדָק בְּהַעֲלוֹתוֹ אֶת יַחְזָק בָּנוּ עַל הַמַּזְבֵּחַ? 22 הֵנָּה רֹאֶה כִּי הָאֲמוּנָה עֲזָרָה לְמַעֲשָׂיו וּמִתּוֹךְ הַמַּעֲשִׂים הַשְׁלֵמָה הָאֲמוּנָה, 23 וְהִתְקִים הַכְּתוּב הָאוֹמֵר, "וְהָאֵמֵן אַבְרָהָם בַּיהוָה וַיַּחֲשֶׁבָה לוֹ צִדְקָה", ... 24 הֵנָּכֶם רֹאִים כִּי בְּמַעֲשִׂים יִצְדָק אִישׁ וְלֹא בְּאַמּוּנָה לְבָדָה.

רומים ט	גלטים ג
לֹא מִשׁוּם הִיוֹתֶם צָאצְאֵי אַבְרָהָם הַכָּל בְּנִים, אֲלֹא "בְּיַחְזָק יִקְרָא לָךְ זֶרַע". 8 כְּלוּמֹר, לֹא בְּנֵי הַבְּשָׂר הֵם בְּנִים לְאֱלֹהִים, אֲלֹא בְּנֵי הַהִבְטָחָה נִחְשָׁבִים לְזֶרַע 9. הֵן זֶה דְּבַר הַהִבְטָחָה: "לְמוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְלִשְׁרָה בְּנִי."	כָּלכֶם בְּנִים-לְאֱלֹהִים עַל־יְדֵי הָאֲמוּנָה בְּמַעֲשִׂי יֵשׁוּעַ; ... וְאַם אַתֶּם שִׂיכִים לְמַעֲשִׂי, אֲזִי זֶרַע אַבְרָהָם אַתֶּם וַיּוֹרְשִׁים עַל־פִּי הַהִבְטָחָה.

5. 14 **שָׁכֵן אִם מַחְזִיקֵי הַתּוֹרָה הֵם הַיּוֹרְשִׁים, אֲזִי הָאֲמוּנָה הַיָּשׁוּא וְהַהִבְטָחָה חֲסֵרַת תִּקְוָה. 15** הַתּוֹרָה מְבִיאָה זַעַם, וּבְמִקּוֹם שָׂאִין תּוֹרָה אֵין עֲבָרָה עַל הַתּוֹרָה. לָכֵן עַל־יְדֵי אֲמוּנָה, כְּדֵי שֶׁכָּל זֶה יִהְיֶה בְּחֶסֶד וְהַהִבְטָחָה תִּחַל עַל כָּל הַצָּאצְאִים, לֹא רַק עַל בְּנֵי הַתּוֹרָה, אֲלֹא גַם עַל בְּנֵי אֲמוּנַת אַבְרָהָם, שֶׁהוּא אָב לְכָלנוּ - 17 **כִּפִּי שִׁכְתוּב: "כִּי אַבְרָהָם הָיָה נִתְתִּיק" - ... 18** וּבָאִין סִבָּה לְתִקְוָה הוּא הָאֵמֵן וְקוֹנָה כִּי יִהְיֶה לְאַבְרָהָם הָאֵמֵן גּוֹיִם, כִּפִּי שֶׁנֶּאֱמַר: "כֹּה יִהְיֶה זֶרַעְךָ. 19 **אֲמוּנָתוֹ לֹא נִתְרֹפְפָה גַם כְּאֲשֶׁר בְּהִיּוֹתוֹ כֶּבֶן מֵאָה שָׁנִים חָשַׁב עַל תְּשִׁישׁוֹת גּוֹפוֹ וְעַל עֲקָרוֹת שָׂרָה. 20** הוּא לֹא חָדַל מֵאַמּוּנָה וְלֹא פָקַד בְּהִבְטָחַת אֱלֹהִים, אֲלֹא הִתְחַזַּק בְּאַמּוּנָתוֹ וְנָתַן כְּבוֹד לְאֱלֹהִים, 21 **בְּהִיּוֹתוֹ בְּטוֹחַ לְחִלּוּטִין כִּי אֶת אֲשֶׁר הִבְטִיחַ יוֹכַל גַּם לְקַיֵּם. 22** לָכֵן נִחְשָׁבָה לוֹ זֹאת לְצִדְקָה. לָכֵן נִחְשָׁבָה לוֹ זֹאת לְצִדְקָה. 23 **וְלֹא לְמַעַן בְּלִבְדִּי נִכְתַּב שֶׁנִּחְשָׁבָה לוֹ, 24** כִּי אִם גַּם לְמַעַנְנוּ; וְהִיא עֲתִידָה לְהַחֲשִׁב לָנוּ הַמַּאֲמִינִים בְּמִי שֶׁהִקִּים אֶת יֵשׁוּעַ אֲדוֹנֵנוּ מִן הַמֵּתִים ... **אַגְרַת פֶּאֻלוֹס אֶל הָרוֹמִים פָּרָק ד**

6. **וּבְכֵן דַּעוּ כִּי בְּנֵי הָאֲמוּנָה הֵם בְּנֵי אַבְרָהָם. 8** וְהַכְּתוּב, בְּיָדְעוּ מִרֹאשׁ שֶׁאֱלֹהִים יִצְדִּיק אֶת הַגּוֹיִם עַל־יְדֵי אֲמוּנָה, הַקָּדִים לְבִשָׁר לְאַבְרָהָם: **"וְנִכְרְכוּ בְּךָ כָּל הַגּוֹיִם". 9** מִכָּאֵן שֶׁהַמַּחְזִיקִים בְּאַמּוּנָה מְבָרְכִים יַחַד עִם אַבְרָהָם הַמַּאֲמִין. 10 **הַנִּשְׁעָנִים עַל קִיּוֹם מִצְוֹת הַתּוֹרָה נִתּוּנִים תַּחַת קִלְלָה, שֶׁהִרִי כְּתוּב, "אֲרֹר כָּל מִי שֶׁלֹּא יִקֵּים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הַכְּתוּבִים בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה לַעֲשׂוֹת אוֹתָם". 11** דְּבַר בְּרָר הוּא שֶׁאִישׁ לֹא יִצְדָק לִפְנֵי אֱלֹהִים עַל־יְדֵי הַתּוֹרָה, שָׁכֵן צִדִּיק בְּאַמּוּנָתוֹ יִחְיֶה. 12 **וְהַתּוֹרָה אֵינָה נִזְקָקַת לְאַמּוּנָה, אֲלֹא שִׁיעֲשָׂה הָאָדָם אֶת דְּבָרֶיהָ וְחִי בָהֶם. 13** הַמַּעֲשִׂים פָּדָה אוֹתָנוּ מִקִּלְלַת הַתּוֹרָה בְּכָךְ שֶׁהִיָּה לְקִלְלָה בְּעַדָּנוּ - שָׁכֵן הַכְּתוּב אוֹמֵר, "קִלְלַת אֱלֹהִים תִּלְוִי עַל־עֵץ", 14 **כְּדֵי שֶׁבִּישׁוּעַ הַמַּשִּׁיחַ תִּגִּיעַ בְּרַכַּת אַבְרָהָם אֶל הַגּוֹיִם, לְמַעַן נִחַל עַל־יְדֵי הָאֲמוּנָה אֶת הָרוּחַ הַמְּבַטֶּחֶת. ... 16** וְהִנֵּה

ההבטחות נאמרו לאברהם, ולזרעו. לא נאמר "לזרעך", כמו על רבים, אלא "לזרעך", כמו על יחיד, והוא המשיח.

7. 26 כלכם בנים-לאלהים על-ידי האמונה במשיח ישוע; 27 כי כלכם אשר נטבלתם למשיח לבשתם את המשיח; 28 אין יהודי אף לא גוי, אין עבד אף לא בן חורין, לא זכר אף לא נקבה, משום שכלכם אחד במשיח ישוע. 29 ואם אתם שיכים למשיח, אזי זרע אברהם אתם ויורשים על-פי ההבטחה. אל הגלטים ג

8. אתם הרוצים להיות כפופים לתורה, האינכם שומעים את התורה? 22 הלא כתוב שלאברהם היו שני בנים, האחד מן האמה והשני מהאשה החפשיה. 23 אך בן האמה נולד לפי הבשר, ואילו בן החפשיה על-פי ההבטחה. 24 הדברים האלה הם משל לשתי הבטחות. האחת מהר סיני, היולדת לעבדות, והיא הגר. 25 הגר מסמלת את הר סיני שבערב ומקבילה לירושלים של ימינו, כי היא בעבדות עם 26 אבל ירושלים של מעלה בת חורין היא, והיא אם לנו; אל הגלטים ד

9. השיבו לו: "זרע אברהם אנחנו ומעולם לא היינו משעבדים לאיש. מדוע אתה אומר 'בני חורין תהיו'?"

34 ענה להם ישוע: "אמן אמן אני אומר לכם, כל עושה חטא עבד הוא לחטא. 35 ואין העבד שוכן בבית לעולם; הבן שוכן לעולם. 36 לכן אם הבן משחרר אתכם, באמת בני חורין תהיו. 37 אני יודע שזרע אברהם אתם. ואולם מבקשים אתם להרג אותי, כי אין לדברי מקום בקרבכם. 38 אני מדבר את אשר ראיתי אצל האב; אתם עושים מה ששמעתם אצל אביכם". 39 השיבו ואמרו לו: "אברהם הוא אבינו". אמר להם ישוע: "אם בני אברהם אתם, עשו כמעשי אברהם; 40 אלא שבעת אתם רוצים להרג אותי, איש שדבר אליכם את האמת אשר שמעתי אצל האב. זאת לא עשה אברהם. 41 אתם עושים את מעשי אביכם". אמרו לו: "לא ילדי זנונים אנחנו. יש לנו אב אחד - האלהים". .... 56 אברהם אביכם שש לראות את יומי, ואכן ראה ושמח". 57 אמרו לו: "עדין אינך בן חמשים שנה ואת אברהם ראית?" 58 השיב להם ישוע: "אמן אמן אני אומר לכם, בטרם היות אברהם, אני הוא". 59 משום כך הרימו אבנים להשליך עליו, אלא שישוע הסתתר ויצא מבית המקדש. יוחנן ח'

ד"ר גילי (מבצרי) זיוון

חברת קיבוץ סעד שבנגב המערבי.
מרצה, מנחה סדנאות ובתי מדרש במרכז יעקב הרצוג וברחבי הארץ, מנחה בבי"ס למנהיגות חינוכית של מכון מנדל, חוקרת הציונות הדתית וציירת בשעות הפנאי.
עסקה ועוסקת שנים רבות בחינוך והוראת מקרא, תלמוד, מדרש ומחשבה יהודית.
בשנת 2005 יצא ספרה "דת ללא אשליה" שהוא עיבוד עבודת הדוקטורט שלה, העוסקת במתח שבין הגות פוסט-מודרנית ותפיסות דתיות אורתודוקסיות.

תקציר ההרצאה:

ההרצאה "אברהם אבינו כמודל אידיאלי לעבודת אלוהים – בין הרב סולובייצ'יק לרב ז'קס" תעסוק בהדגשים השונים שנותנים שני ההוגים לאישיותו של אברהם אבינו כאיש האמונה הראשון.

נעקוב אחר האירועים בחיי אברהם הנראים לכל אחד מההוגים הנזכרים כאירועים מכוננים ונבחן מהם המאפיינים שכל אחד מן ההוגים מוצא בדמותו המקראית של אברהם.

מתוך כך נגלה כי דמותו של המאמין האידיאלי על פי האחד היא היפוכו של של המודל הראוי בעיני השני.

אברהם אבינו כמודל אידיאלי לעבודת אלוהים – בין הרב סולובייצ'יק לרב ז'קס

הרב יוסף דב סולובייצ'יק

1903-1993 בלארוס – ארה"ב, מראשי הציונות הדתית והאורתודוקסיה המודרנית בארה"ב, רב, ראש ישיבה, מנהיג ופילוסוף.

1. נפשי בוחלת בכל אלו הדרשות הסובבות סחור סחור לנושא אחד: שמירת המצוות טובה לעיכול המזון, לשינה מתוקה, לשלום המשפחה ולעמדה חברתית.

הפעולה הדתית בעיקרה חוויית סבל היא. כשהאדם מזדמן עם האל לפונדק אחד, הוא נתבע על ידי האל להקרבה עצמית, המתבטאת במאבק עם יצריו הפרימיטיביים, בשבירת הרצון, בקבלת 'משא' טרנסצנדנטלי, בויתור על חמדת בשר מוגזמת, בהסתייגות לפרקים מן הנעים והערב, ובהתמכרות אל המר המוזר, בהתנגשותו עם משטר חילוני, ובכמיהותו אל עולם פרדוקסלי שאינו מובן לאחרים. **הקרב את קרבנך! זהו הצו העיקרי הניתן לאיש הדת.** בחירי האומה, מאותה שעה שגילו את האל, התעסקו בפעולת הקרבה מתמידה.

הקב"ה אומר לו לאברהם: קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק' וגו'. כלומר, אני תובע ממך את הקרבן הגדול ביותר. אני רוצה את בנך שהוא יחידך וגם אהובך. אל תשלה את עצמך, כי לאחר שתשמע בקולי ותעלה את בנך לעולה, אתן לך בן אחר במקום יצחק. כשיצחק יישחט על גבי המזבח - תישאר גלמוד וערירי. שום בן לא ייוולד לך. הווייתך תתקפל בבדידות שאין כמותה. אני רוצה את יחידך שאין לו תמורה. כמו כן אל תחשוב, כי יעלה בידך לשכוח את יצחק ולהסיח את דעתך ממנו. כל ימך תהרהר בו. אני מעוניין בבנך אשר אהבת ותאהב לעולם. לילות של נדודי שינה תבלה ותחטט בפצעיק הנפשיים. מתוך שנתך תקרא ליצחק, וכשתיקץ תמצא את אוהלך שומם ועזוב. חייך ייהפכו לשרשרת ארוכה של ייסורי נפש. ובכל זאת אני תובע את הקרבן הזה. מובן שסופה של החוויה, ששורשה סבל וחרדה, הוא גיל עולמים. בשעה שהסיר אברהם את בנו מעל המזבח על פי פקודתו של המלאך, נהפך הסבל לשמחת עולם, והחרדה - לאושר נצחי. תחילתה של פעולת הדת היא הקרבת העצמות, וסופה - מציאת העצמות. ברם, אי אפשר לו לאדם למצוא את עצמו מבלי שיקריב את עצמו עובר למציאה. (על אהבת התורה וגאולת נפש הדור", דברי השקפה, עמ' 254-255).

2. אחד מן האירועים הרבים שהתרחשו בחייו של אברהם, אירועים הנושאים עמם משמעות מרכזית בשל **תפקידם הפרדיגמאטי** [...] **הוא עקידת יצחק.** [...] הרעיון המרכזי של מעשה העקידה שואב מן המודעות להיות האדם עבדו של הקב"ה. הוא שייך לו באופן מוחלט – גוף ונפש גם יחד. [...] **כאשר נקרא אברהם להקריב את יצחק על הר המוריה, נגזרה עליו הקרבה מוחלטת.**

מושג הקורבן הוא, כמובן, אבן יסוד של היהדות, ועקידת יצחק הציגה לראשונה ובאורח בלתי נמנע מעשה של הקרבה כחלק מהדרמה ההיסטורית שלנו. [...] בשתי דרכים ניתן להוציא לפועל את רעיון הקורבן המוחלט – באורח פיסי ובדרך החוויה [...]

אברהם הקריב את יצחק לא על הר המוריה אלא בעמקי לבו. הוא ויתר על יצחק ברגע שפנה אליו האלוהים ותבע ממנו להחזיר את היקר שבנכסיו לבעליו החוקיים. אברהם מסר את יצחק מיד, בלא ויכוח או דברי תחנונים. הוא ויתאר עליו ברגע שנשמע הצו של "והעלהו שם לעולה"

(בראשית, כב, ב). מעשה ההקרבה התממש בתוך תוכו לאלתר, יצחק כבר לא היה שייך לו. מבחינתו של אברהם כבר היה יצחק בעולם האמת. [...] אברהם לא שאל שאלות. הוא לא הצביע על הסתירה שבין הבטחת האלוהים להיות עמו ועם צאצאיו לבין הצו הפרדוקסלי לשחוט את יצחק ולשרוף את בשרו. הוא המשיך בדרכו להר המוריה. כשהגיע לשם, היה הקרבן כבר בבחינת עובדה מוגמרת. בתודעתו של אברהם כבר לא היה קיום ליצחק, לבן האהוב, למי שיירש את עושרו הרוחני. אברהם הגיע לשם כשהוא בודד, נטוש ואבוד. בשרו של יצחק כבר נאכל בידי האש שעל המזבח [...] מעתה לא היה צורך במעשה ההקרבה הפיסי, כיון שבחזוניתו כבר מילא אברהם את הצו עוד קודם שהגיע להר המוריה. כל שביקש אלהים מאברהם היה קרבן חלופי "ויעלהו לעלה תחת בנו" (בראשית כב יג). לו נכנס אברהם לוויכוח עם הבורא, לולי ויתר מיידית על יצחק, לולי חווה את העקדה על האימה שבה וחוסר הישע המפחיד שבה, לא היה אלוהים שולח את המלאך כדי לעצור אותו מלמלא את הצו. אברהם היה מאבד את יצחק הגשמי. ("אברהם אבינו כאישיות וכאב-טיפוס", עמודו של עולם, עמ' 23-25)

3. באילו מתחומי הפעילות האנושית מדריכה היהדות להכנעה עצמית? דווקא באותם תחומים בהם מעוניין האדם ביותר, במקום בן מצפה הוא למצוא את הטוב העליון, לממש חזון וחלום היקרים לו מכחל [...] דווקא בתחומים אלו תובע ה' את הנסיגה. הוא מורה לאדם לשוב לאחוריו ולוותר אף על הנחשק מכל. [...] מה יקר היה לאברהם יותר מכול, למי נתונה היתה דאגתו יותר מכל? ליצחק. דווקא משום כך נצטווה לסגת ולוותר על בנו [...]

האם יש, לדוגמא, תחום עדין ורגיש יותר בחייהם של שני צעירים – איש ואישה – מאשר קשרי האהבה שביניהם? לכן חייב עקרון הנסיגה העצמית להנחות יחסים אלו. [...] מה מוקיר האדם יותר מן השכל, שהוא המוקד לתודעת הכבוד האנושי? והנה דווקא עקב עליונות זו של השכל בחיי האדם, תובעת התורה לעיתים השעייתו של הסמכות ההגיונית. האדם מכניע עצמו על ידי היענותו להוראות שאין השכל יודע לסגלן למערכת שלו. המושג היהודי בדבר ה' חוק', מייצג את הנסיגה וההתמסרות האנושית [...] נסיגה זו נתבעת בכל תחומי ההתנסות האנושית והפעילות האנושית. ("גאון וענווה", דברי הגות והערכה, ירושלים תשמ"ב, עמ' 221–222).

4. ברור מאיליו שבעיות רבות לא ניתן לפותרן. למשל מעמד הממזר – איש לא יכול לשים זאת לאל. זה לא ניתן לביטול [...] מה נוכל לעשות? זאת תורת משה. זאת קבלת עול מלכות שמים. אנחנו נכנעים. התורה קוראת ליהודי לחיות חיי גבורה הרואית. חיי הקרבה – מסירות נפש. לא נוכל להתיר לאשת-איש – ולא משנה כמה טראגי יהיה המקרה – להינשא מחדש בלי גט [...] ולעיתים המקרים הם מאוד טראגיים. אני יודע זאת מניסיוני האישי. (זה סיני, הרצאה שניתנה ב' תמוז תשל"ה לוועידת הרבנים של ארה"ב. מובאת בספרו של פ' שיפמן, שפה אחת ודברים אחדים, 116).

הרב לורד יונתן זקס

נולד ב 1948. רבה הראשי של בריטניה מ 1991 – 2013, רב, פילוסוף ומנהיג. כיום, מרצה באוני' ניו-יורק.

5. אברהם הוא איש סגולה למופת. הוא מכניס אורחים זרים בנדיבות מסורה. הוא לוחם את מלחמתו של ערי הכיכר למען אחיו לוט. תפילתו להצלת סדום היא מן הדיאלוגים הדתיים

הדגולים בספרות כל הדתות. הוא מחכה בסבלנות אין קץ לילד, ואז, ביום פקודה, מוכן להעלותו קרבן, ומגלה על ידי כך שאלוהים אינו חפץ שנקריב לו את ילדינו, אלא שנגדלם באהבה. אבל אם נתבקש להצביע על תכונותיו העיקריות של אברהם, שמות התואר שיעלו על דעתנו – אדיב, נעים, גומל-חסד – אינם אלה הנקשרים בנוהג שבעולם עם מייסדי דתות חדשות. אלו הן תכונות שכולנו יכולים לשאוף להן. איש מאיתנו אינו יכול להיות אברהם, אך כולנו יכולים לראות בו דמות לחיקוי. **אולי זה הלקח העמוק ביותר.**

אברהם, מייסד היהדות, מראה לנו מהו לחיות בנוכחותו הישירה והמיידיית של אלוהים, היודע את מחשבותינו, את תקוותינו, את פחדינו ואת חלומותינו. חיים כאלה כרוכים בגבורה מסוג חדש לגמרי: **הגבורה של חיי היומיום, של ההגיונות והטוב, של היושר והנאמנות.** הגבורה הענוותנית ונטולת היומרה של הנכונות לחיות על פי אמונתנו גם כאשר העולם כולו חושב אחרת. הגבורה שבשמירת האמונים לקריאת הנצח ולא לרעש העכשיו. (פורסם במוסף 'שבת', מקור ראשון י' מרחשוון תשע"ז, 11.11.2016)

6. **סיפור עקדת יצחק מכוון נגד פולחן זה** [העלאת ילדים כקורבן] **אלוהים רוצה שאברהם לא יקריב את בנו.** (לרפא עולם שבור: החיים כקריאה לאחריות, עמ' 31).

7. אלוהים עצמו הסמיך את נביאיו להתריס נגד מלכים, ואפילו נגד עצמו, בשם הצדק או הרחמים. אמנם יש מקרים, הידוע בהם הוא עקדת יצחק, שבהם נראה שאלוהים דורש ציות טהור. אך דווקא בכך יש משום רמז שהדברים מורכבים מכפי שהם נראים. היהדות ככלל היא ביטוי לאומנותו של אלוהים באנושות: בתפיסתה המוסרית ובאוריינות המוסרית. (שם, עמ' 200).

8. שלושה חלקים יש בפרק יח, הפותח את פרשתנו, וטיב היחסים ביניהם אינו ברור. ישנו הפסוק הפותח, "וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' בְּאֵלֵי מִמְרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כְּחֹם הַיּוֹם"; אחריו בא האירוח של ה"אנשים", המתגלים כמלאכי ה', באוהל אברהם, וקבלת הבשורה מפיהם על הריונה הניסי של שרה; ולבסוף, הדו-שיח בין א-לוהים לאברהם על גורלה של סדום. שלושה חלקים הנשזרים לסיפור אחד: האם לפנינו סצנה אחת, שתיים או שלוש?

התשובה הפשוטה היא שלוש. [...] הרמב"ם במורה הנבוכים (ב, מב) עונה: שתי סצנות. לדעתו התגלות ה' לאברהם בפסוק הפותח אינה אירוע לעצמו, אלא כותרת לשני החלקים הבאים בפרק, המפרטים את תכניה של ההתגלות. ואפשר גם לומר שלפנינו אירוע אחד מתגלגל. ה' מתגלה לאברהם, אך בטרם יתחיל לדבר רואה אברהם את עוברי האורח ורץ לארחם. משעזבו הוא חוזר לה', ושומע ממנו על הצפוי לסדום. בתשובה שנבחר גלומה הכרעה פרשנית: אל מי פונה אברהם באומרו עם הגעת האורחים "אֲדֹנָי, אִם נָא מְצֹאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ אֶל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֲבָדְךָ; יִקַּח נָא מִעֵט מִמֶּנִּי וְרָחֲצוּ רַגְלֵיכֶם...". (יח, ג-ד). האם "אדוני" הוא לשון קודש, או לשון חול של פנייה לאדונים האורחים? [...] לעמימות הפרשנית הזו יש השלכה הלכתית. [...] ההלכה [...] קבעה שבפסוק של לוט¹ "אדוני" לשון חולין, ואילו בפסוק שבפי אברהם – קודש.

¹ "הִנֵּה נָא אֲדֹנָי, סוּר נָא אֶל בֵּית עֲבָדְךָ וְלִינוּ וְרָחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וְהִלַּכְתֶּם לְדֶרֶכְכֶם" (יט, ב)

מכאן ששיעור הדברים בפתיחת פרשתנו הוא כזה: ה' נראה אל אברהם; אברהם רואה שלושה אנשים ניצבים עליו, רץ לקראתם, משתחוה, פונה לה' ואומר לו: ברשותך, א-לוהי, "אם נא מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֶל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֶבְדְּךָ", כלומר חכה עד שאכניס את האורחים. ואז, כמעט בנשימה אחת, פונה אברהם לאורחים ומציע להם לרחוץ רגליהם, לנוח ולאכול. [...] הייתכן? האין זו חוצפה, שלא לומר כפירה, להעדיף טיפול בצורכי שעה של בני אדם משמיעת דבר השכינה? [...] אברהם, אבי המונותאיזם המוסרי, ידע אמת פרדוקסלית: לחיות חיי אמונה פירושו לראות את חותמו של א-לוהים בפניו של האדם הזר. [...] **זוהי גדולתו של אברהם. הוא ידע שעבודת א-לוהים והכנסת אורחים דבר אחד הן ולא שניים.** (מוסף 'שבת' מקור ראשון תשע"ז, 18.11.16)

7. הסצנה שנתאר כאן לא איבדה את כוח ההפתעה שלה גם 4,000 שנה אחרי שהתרחשה. [...] אירוע שכמעט, פשוטו כמשמעו, שינה את פני העולם: "וה' אמר, המכסה אני מאברהם אשר אני עשה? [...] ויאמר ה', זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד. ארדה ואראה נא הכצעקתה הבאה אלי עשו, כלה, אם לא – אדעה" (בראשית יח, יז-כא). [...] האם ה' מדבר אל אברהם, או לא? ואם כן, מדוע? האם הוא מצפה שלאברהם יהיה דבר-מה לומר על סדום ועל ערי הכיכר? הייתכן דבר-מה שאברהם יודע ואלוהים עצמו אינו יודע? לא ייתכן; [...] ובכל זאת, אברהם שומע את הדברים ומגיב בפנייה מדהימה: "ויגש אברהם ויאמר, האף תספה צדיק עם רשע? [...] חלילה לך! השפט כל הארץ לא יעשה משפט? (בראשית יח, כג-כה). [...] תפילתו של אברהם לא עזרה. מדוע איפה נשא אותה? התשובה לכך נתונה בתחילתו של הסיפור, כשאלוהים כביכול חושב בקול רם באוזני אברהם. [...] אלוהים **רוצה** שאברהם יגיב. עצם פעולת התקשורת שלו היא הזמנה של אברהם להתפלל. [...] הוא גם מדריך את אברהם באילו **מונחים** עליו להתפלל. "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך **הלעשות צדקה ומשפט**". אלו הערכים שה' רוצה לאברהם יחיה לפיהם – ואלו הן גם שתי מילות המפתח בתפילתו של אברהם. (לרפא עולם שבור: החיים כקריאה לאחריות, עמ' 23-25)

8. **בכך שבא את האנושות הטיל עליה אלוהים את הזכות ואת החובה לראות דברים מנקודת מבט אנושית.** אם בעולם שבין אופקי המוגבלים קיים רוע, אין זה משנה שאופקינו אלה מוגבלים. בבוראו אותנו כבני אדם, לא כיושבי שחקים, אלוהים קרא לנו לשפוט ולפעול במונחים האנושיים שלנו. [...] אלוהים ידע שאין צדיקים בעיר. אבל אברהם לא ידע [...]. אילו שתק, אילו קיבל את הצו האלוהי, הצדק היה נעשה, אבל לא היה נראה – בכל אופן, לא בצורה המובנת לנו, היושבים על פני האדמה. היה צורך במשפט הוגן. בסגור, בבקשה להקלה בעונש. זה היה תפקידו של אברהם, וזה היה האומץ שהפגין, האומץ שאלוהים זימן אותו להפגין. [...] אין זו אמונה המקבלת את המצב הקיים כרצון האל. [...] אופיום להמונים? מעולם לא היה דבר רחוק מאופיום כפי שרחוקה ממנו דת זו של אי-נחת מקודשת, [...] אברהם, ולאחריו משה, עמוס וישעיה, [...] אף התווכחו עם אלוהים עצמו. [...] **אמונה אינה השלמה אלא מחאה.** מחאה נגד העולם כפי שהוא, בשם העולם שעדיין צריך להיות. (שם, עמ' 34-35).

9. יש תרבויות המשחררות את האנושות מאחריות [...] **האמונה היהודית דורשת אומץ.** [...] אם רצוננו לחקות את דרכי האל, עלינו להיות ערים לעוונות של אחרים, לסבלם ולעריירותם. האופיום מקהה את רגישותנו לכאב. התנ"ך מחדד אותה. (שם, עמ' 36).

פרופ' יאיר זקוביץ

יאיר זקוביץ הוא פרופסור אמריטוס למקרא באוניברסיטה העברית בירושלים.
תחומי מחקרו והוראתו: המקרא כספרות, מחשבת המקרא והפרשנות הקדומה
למקרא.

תקציר ההרצאה: על עקידה ועקדות

לכאורה אין לסיפור העקידה (בראשית כב) הד וזכר נוסף בספר התנ"ך. דבר זה נכון
כשאנחנו מחפשים התייחסויות מפורשות וברורות לסיפור מכונן זה, אך ההרצאה
תבקש להראות כי יש לו במקרא הדים סמויים רבים, ובמהלכה נברר את מערכת
היחסים שבינו לבינם ונצביע על מגמתם. ואין הכוונה דווקא לסיפור בת יפתח אלא
לטכסטים נוספים, שרק קריאה רגישה שלהם – ולאור ההנחה שהמקרא משוחח לא
פעם עם עצמו – תגלה את זיקתם אל סיפור העקידה.

עקידה ועקידות

להרצאתו של פרופ' יאיר זקוביץ, האוניברסיטה העברית בירושלים

*** [1] בראשית פרק כב: (א) ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני: (ב) ויאמר קח נא את בנו את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המזרח והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך: (ג) וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויטח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים: (ד) ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק: (ה) ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם: (ו) ויטח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויטח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו: (ז) ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה: (ח) ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעלה בני וילכו שניהם יחדו: (ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערף את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אתו על המזבח ממעל לעצים: (י) וישלח אברהם את ידו ויטח את המאכלת לשחט את בנו: (יא) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני: (יב) ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנו את יחידך ממני: (יג) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויטח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר נאמר היום בהר ה' יראה: (טו) ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים: (טז) ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנו את יחידך: (יז) כי ברך אברהם והרבה ארבה את זרעך ככולבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו: (יח) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי: (יט) וישב אברהם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע:

*** [2] בראשית פרק יב: (א) ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך: (ב) ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: (ג) ואברכה מברכך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: ... (ו) ויעבר אברהם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והפגנני אז בארץ: (ז) וירא ה' אל אברהם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו:

*** [3] איוב פרק א: (ט) ויען השטן את ה' ויאמר החנם ירא איוב אלהים: (י) הלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ:

*** [4] בראשית פרק כא: (ט) ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק: (י) ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק: (יא) וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: (יב) ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע: (יג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא: (יד) וישכם אברהם בבקר ויטח לחם וחרמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע: (טו) ויכלו המים מן החמת ותשלך את הילד תחת אחד השיחים: (טז) ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד ותשב מנגד ותשא את קלה ותבך: (יז) וישמע אלהים את קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם: (יח) קומי שאי את הנער והחזיקי את ידך בו כי לגוי גדול אשימנו: (יט) ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער:

*** [5] שמואל ב פרק כד: (טו) ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדין ועד באר שבע שבעים אלף איש: (טז) וישלח דוד המלך ירושלם לשחתה וינחם ה' אל הרעה ויאמר למלך המשיחית בעם רב עתה הרף ידך ומלאך ה' היה עם גרן האורנה הארונה היבסי: (יז) ויאמר דוד אל ה' בראתו את המלך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי: (יח) ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגרן ארניה ארונה היבסי: (יט) ויעל דוד כדבר גד כאשר צוה ה': (כ) וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עברים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה: (כא) ויאמר ארונה מדוע בא אדני המלך אל עבדו ויאמר דוד לקנות מעמד את הגרן לבנות מזבח לה' ותעצר המגפה מעל העם: (כב) ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדני המלך הטוב בעינו בעיניו ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים: (כג) הפל נתן ארונה המלך למלך ס ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך: (כד) ויאמר המלך אל ארונה לא כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה לה' אלהי עלות חנם ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים: (כה) ויבן שם דוד מזבח לה' ויעל עלות ושלמים ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל:

*** [6] דברי הימים-א כא, א: ויעמד שטן על ישראל ויסת את דוד למנות את ישראל:

*** [7] דברי הימים-ב ג, א: ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדוד אביו אשר הכין במקום דוד בגרן ארנן היבסי:

*** [8] שופטים פרק יא: (כט) ותהי על יפתח רוח ה' ויעבר את הגלעד ואת מנשה ויעבר את מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון: (ל) וידר יפתח נדר לה' ויאמר אם נתון תתן את בני עמון ביד: (לא) והיה היוצא אשר יצא מדלת ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה לה' והעליתו עולה: (לב) ויעבר יפתח אל בני עמון להלחם בס ויתנם ה' בידו: (לג) ויבס מערוער ועד בואם מנח עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויפגעו בני עמון מפני בני ישראל: (לד) ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה בתו יצאת לקראתו בתפוס ובמחלות ורק היא יחידה אין לו ממנו בן או בת: (לה) והיה כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני ואת היית בעלכרי ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב: (לו) ותאמר אליו אבי פצית את פיך אל ה' עשה לי כאשר יצא מפיד אחרי אשר עשה לך ה' נקמות מאיביך מבני עמון: (לז) ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה מבני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי ואנכי ורעותי: (לח) ויאמר לך וישלח אותה שני חדשים ותלך היא ורעותיה ותבך על בתוליה על ההרים: (לט) והיה מקץ שנים חדשים ותשב אל אביה ויעש לה את נדרו אשר נדר והיא לא ידעה איש ותהי חק בישראל: (מ) מימים מימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה: *** [9] שמואל ב פרק יח: (ט) ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ והפרד אשר תחתיו עבר: (י) ויקרא איש אחד ויגד ליואב ויאמר הנה ראיתי את אבשלום תלוי באלה: (יא) ויאמר יואב לאיש המגיד לו והנה ראית ומדוע לא הפיתו שם ארצה ועלי לתת לך עשרה קסף וחגרה אחת: (יב) ויאמר האיש אל יואב ולא ולוא אנכי שקל על כפי אלף קסף לא אשלח ידי אל בן המלך כי באזנינו צנה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי פנער באבשלום: (יג) או עשיתי בנפשו בנפשי שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך ואתה תתיצב מנגד: (יד) ויאמר יואב לא כן אחילה לפניך ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה: (טו) ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימיתו: (טז) ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי חשף יואב את העם: (יז) ויקחו את אבשלום וישליכו אותו ביער אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד וכל ישראל נסו איש לאהלו לאהלו: *** [10] שמואל ב יט, א: וירגז המלך ויעל על עלית השער ויבך וכה אמר בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיד אבשלום בני בני: *** [11] שמואל א פרק יד: (כד) ואיש ישראל נגש ביום ההוא ויאל שאול את העם לאמר ארור האיש אשר לאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי ולא טעם כל העם לחם: (כה) וכל הארץ באו ביער ויהי דבש על פני השדה: (כו) ויבא העם אל היער והנה הלך דבש ואין משיג ידו אל פיו כי ירא העם את השבעה: (כז) ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם וישלח את קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש וישב ידו אל פיו ותראנה ותאונה עיניו: (כח) ויען איש מהעם ויאמר השבע השביע אביך את העם לאמר ארור האיש אשר לאכל לחם היום ויעף העם: (כט) ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה: (ל) אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים: ... (לז) וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים היתנם ביד ישראל ולא ענהו ביום ההוא: (לח) ויאמר שאול גשו הלם כל פנות העם וידעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום: (לט) כי חי ה' המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות מות ואין ענהו מכל העם: (מ) ויאמר אל כל ישראל אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן בני נהיה לעבר אחד ויאמרו העם אל שאול הטוב בעיניך עשה: (מא) ויאמר שאול אל ה' אלהי ישראל הבה תמים וילכד יונתן ושאול והעם יצאו: (מב) ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וילכד יונתן: (מג) ויאמר שאול אל יונתן הגידה לי מה עשית ויגד לו יונתן ויאמר טעמתי בקצה המטה אשר ביד מעט דבש הנני אמות: (מד) ויאמר שאול כה יעשה אלהים וכה יוסף כי מות תמות יונתן: (מה) ויאמר העם אל שאול הוונתן מות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי ה' אם יפל משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת: *** [12] מלכים ב פרק ד: (יב) ויאמר אל גחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמד לפניו: (יג) ויאמר לו אומר נא אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך היש לך דבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת: (יד) ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גחזי אבל בן אין לה ואישה זקן: (טו) ויאמר קרא לה ויקרא לה ותעמד בפתח: (טז) ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי את חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך: (יז) ותהר האשה ותלך בן למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע: ... (לב) ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על מטתו: (לג) ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה': (לד) ויעל וישכב על היקד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו כפיו ויגהר עליו ויחם בשר היקד: (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזרר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו: (לו) ויקרא אל גחזי ויאמר קרא אל השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך: (לז) ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא:

פרופ' אביגדור שנאן

נולד בפראג (1946) וגדל מאז שנת 1949 בחיפה, כפר/קרית אתא וירושלים.

את כל לימודיו סיים בחוג לספרות עברית שבאוניברסיטה העברית בירושלים שבו גם לימד על פרישתו לגימלאות בשנת 2014. תחום מחקריו הם ספרות המדרש והאגדה, התרגומים הארמיים לתורה וסידור התפילה. באמתחתו למעלה מעשרה ספרים ולמעלה ממאה ועשרים מאמרים מדעיים בתחומים שונים ובשפות שונות. בין ספריו האחרונים: "פרקי אבות – פירוש ישראלי חדש", מהדורה מרועננת של ספר האגדה לביאליק ורבינצקי, וכן – יחד עם עמיתו פרופ' יאיר זקוביץ – "פירוש ישראלי חדש" למגילת איכה ולספר יונה. הופיע "פירוש ישראל חדש" למגילת רות, שנכתב בידי תלמידתו, ד"ר גילה וכמן, ונערך על ידו.

תקציר ההרצאה: "הנה באים אברהמי" – על אברהם של ספרות האגדה

פנים רבות לדמותו של אברהם אבינו כפי שנצטיירה במהלך הדורות וכפי שהסמינר המוקדש לו מבקש להדגים. בהרצאת הסיכום לסמינר יידונו אספקטים שונים הקשורים באבי האומה, שלא הגיעו למיצוי בהרצאות כפי שהוצעו. כך, למשל, נדון באריכות במוטיבים הקשורים ללידתו ולילדותו של אברהם – שהם נושאים שהמקרא איננו עוסק בהם כלל כיוון שאברהם מופיע בו לראשונה בגיל שבעים וחמש – וכן במוטיבים העוסקים בגורלו לאחר שנלקח לבית עולמו. בין זה ובין זה נעסוק גם בשם אמו, באשל שנטע בבאר שבע, בממדיו הפיזיים וביחסו המורכב אל ישמעאל, בנו הבכור, ובמוטיבים נוספים ככל שיותיר הזמן.

"הנה באים אברהמי"

פרופ' אביגדור שניאן / האוניברסיטה העברית בירושלים – avigdor.shinan@mail.huji.ac.il

*** [1] ספר היובלים יא 14-15: וביובל השלושים ותשעה בשבוע השני בשנת אחת לקח לו תרח אשה ושמה עדנה בת אברם בת אחות אביו לו לאשה, ובשנה השביעית לשבוע הזה ילדה לו בן ויקרא שמו אברם כשם אבי אמו כי מת והיא בתו טרם תהר לבן.

*** [2] תלמוד בבלי בבא בתרא צא עמוד א: ואמר רב חנן בר רבא אמר רב: אמיה דאברהם - אמתלאי בת כרנבו, אמיה דהמן - אמתלאי בת עורבתי ... אמיה דדוד - נצבת בת עדאל שמה, אמיה דשמשון - צלפונית, ואחתיה - נשיין. למאי נפקא מינה? לתשובת המינים.

*** [3] בראשית רבה יד, ו: א"ר לוי: 'האדם הגדול בענקים' (יהושע יד, טו), זה אברהם, למה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקדוש ברוך הוא שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא הרי אני בורא את האדם תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו.

*** [4] מסכת סופרים הוספה א, א-ב: 'האדם הגדול בענקים' - זה אברהם אבינו שהיה גבוה קומתו כנגד שבעים וארבעה אנשים, ואכילתו ושתייתו כך היה, כנגד שבעים וארבעה אנשים, וכוחו כן ... עוג הוא אליעזר, ופרסות רגליו ארבעים מיל והיה אברהם אבינו טומנו בכף ידו, ופעם אחת גער בו, ומיראתו נפל ממנו שינו, ונטלו אברהם אבינו, ועשאו מטות של שן, והיה ישן שם, ויש אומרים כסא עשאו, וישב בו כל ימיו, ומי נתנו לאברהם, נמרוד.

*** [5] ילקוט שמעוני לבראשית, רמז עב: רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו ולמה נקרא שמו אמרפל שהפיל אברהם אבינו לתוך כבשן האש. וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד כל העולם כלו עליו במלכותו.

*** [6] מעשה אברהם (בתוך: בית המדרש, ב, עמ' 118): בשעה שנולד אברהם אבינו עמד כוכב אחד ממזרח ובלע ארבעה כוכבים לארבע רוחות השמים. אמרו חכמי לנמרוד: בן נולד לתרח בשעה זו, שעתידה לצאת ממנו אמה, שתירש העולם הזה והעולם הבא; אם רצונך ינתן לאביו מלא ביתו כסף וזהב ונהרגהו. מיד שגר נמרוד אצל תרח, אמר לו: בן נולד לך אמש, עכשו תנהו לי ונהרגהו ואתן לך מלא ביתך כסף וזהב. אמר לו תרח: אמשל לך משל, למה הדבר דומה? סוס אחד שאמר לו: נחתך את ראשך ונתן לך בית מלא שעורים. אמר הסוס להם: שוטים, אם תחתכו את ראשי מי יאכל השעורים? ואתם, אם תהרגו את בני, מי יירש הכסף וזהב? השיב לו המלך: מדברך אני מכיר שבן נולד לך. אמר לו תרח: בן נולד לי ומת. אמר לו: על חי אני אומר לך ולא על מת. מה עשה תרח? החביא את בנו במערה שלש שנים. זמן לו הקדוש ברוך הוא שני חלונות, מן האחד יוצא שמן ומן השני סולת.

*** [7] מעשה אברהם אבינו ע"ה ממה שאירע לו עם נמרוד (בית המדרש, א, עמ' 25-26): אמרו שקודם שנולד אברהם היה נמרוד כופר באמונת האל ית', והיה מתגאה בעצמו ואומר שהוא אלוה, ואנשי זמנו היו עובדים ומשתחוים לו. והיה זה המלך תוכן וחכם וראה בחכמת הכוכבים שיוולד אדם אחד בימיו שיעמוד כנגדו להכחיש אותו מאמונתו ולנצחו, ויחדר חרדה גדולה. מה עשה שלח אחרי השרים והפחות שלו והגיד להם הדבר, ואמר להם מה תיעצוני לעשות בזה הילד שעתיד לבוא? אמרו לו העצה שאנו מסכימים על זה הוא שתבנה בית גדול ותשים שומר בפתחו ותכריז בכל מלכותך שכל הנשים שהן מעוברות שתבואינה לשם ואחרי בואן תבואינה ג"כ החיות ותהינה אצלן לשמור את זמן לידתן, ובבואה האשה ללדת תראינה אם בן הוא תשחטינה אותו על בטנה, ואם בת היא וחיה ויתנו מתנות לאמה וילבישוה בגדי מלכות ויקראו לפניה ככה יעשה לאשה אשר תלד בת. והיה כשמעו עצתם שמח שמחה גדולה עד מאד, והכריז בכל מדינות מלכותו שיבואו כל האומנים לבנות בית גדול למלך, גבהו ששים אמה ורחבו שמונים אמה, ואחר כלותו לבנות הבית הכריז שתבואינה כל הנשים המעוברות לבית ההוא להיות שם עד שתלדנה, ויפקד פקידים להביאן שם, גם הפקיד עליהן נשים מילדות להולידן, וגזר שהבן היולד ישחט על חזה אמו ואם בת היא שילבישו את אמה בגדי שש ומשי ורקמה ויוציאוה משם ויעשו לה כבוד הרבה, כי כן צוה המלך, ויוליכוה לביתה בכבוד ... בזמן ההוא הלכה אם אברהם אע"ה ולקחה איש תרח שמו ותהר ממנו ... ולא נראה הדבר ולא נודע עד שנשלמו חדשי הילד, ומרוב פחדה יצאת מן העיר והלכה דרך המדבר קרוב לנהר אחד ומצאה שם מערה גדולה ונכנסה לשם. למחר אחזזה חבלי לידה ותלד בן, ותראה את המערה כולה מאירה כשמש מאור פני הילד ותשמח שמחה גדולה, והוא היה אברהם אע"ה, ופתחה פיה ואמרה אני שילדתיך בזמן הזה שמלך נמרוד והרג בעבורך שבעים אלף זכרים, ואני אפחד עליך מאד שאם ידע בך יהרגך, ועל זה יותר טוב שתמות במערה הזאת ולא יראוך עיני שחוט על החזה שלי, ולקחה מלבוש אשר עליה והלבישוה ועזבה אותו במערה, ואמרה יהי אלהיך עמך לא ירפך ולא יעזובך, והלכה לדרכה .... אברהם אע"ה בעודו במערה לא היה לו מינקת שתניקהו, בכה ושמע השי"ת בכייתו ושלח לגבריאֵל המלאך לחיות אותו ולתת לו חלב, כי היה מוציא לו חלב מאצבעו הימין והיה יונק ממנו עד שהיה אברהם בן עשרה ימים, והתחיל ללכת

בארץ ויצא מהמערה וילך על שפת הנהר, וכשבא השמש ויצאו הכוכבים אמר אלו הם האלהים, אח"כ כשעלה עמוד השחר לא ראה הכוכבים, אמר לא אעבוד את אלו כי אינם אלהים. אח"כ ראה השמש אמר זה אלי ואעבוד אותו, וכשהחשיך אמר אין זה אלוה - יש להם מניע. עודנו מדבר והנה בא המלאך גבריאל ואמר לו שלום עליך אברהם, א"ל עליך שלום, א"ל מי אתה, א"ל אני גבריאל המלאך שליח הקדוש ברוך הוא. בעת ההיא הלך למעין אחד שמצא שם רוחץ פניו ידיו ורגליו והתפלל לשם ית' בכריעה והשתחויה ...

*** [8] בבלי נדרים לב ע"א: וא"ר אמי בר אבא: בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, שנא' (בראשית כו, ה) 'עקב אשר שמע אברהם בקולי' - חושבניה מאה ושבעין ותרין.
 *** [9] בראשית רבה סא, א: כתיב (תהילים א) 'אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים', זה דור הפלגה / 'ובדרך חטאים לא עמד', אלו אנשי סדום, שנאמר (בראשית יג) 'ואנשי סדום רעים וחטאים' / 'ובמושב לצים לא ישב' זה אבימלך שנאמר (שם כ) 'הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב' / 'כי אם בתורת ה' חפצו', (שם יח) 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט' / 'ובתורתו יהגה יומם ולילה', אר"ש אב לא למדו ורב לא היה לו, ומהיכן למד את התורה, אלא זימן לו הקדוש ברוך הוא שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה, הה"ד (תהילים טז) 'אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי' / 'והיה כעץ שתול על פלגי מים' ששתלו הקדוש ברוך הוא בארץ ישראל / 'אשר פרו יתן בעתו' זה ישמעאל / 'ועלהו לא יבול' זה יצחק / 'וכל אשר יעשה יצליח' אלו בני קטורה שנאמר (בראשית כה) 'ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה'.

*** [10] ספר האגדה (בעקבות סדר אליהו רבה ובראשית רבה לח, יג): בית אביו של אברהם היו עושים צלמים ומוכרים בשוק. יום אחד הגיע לאברהם למכור. נתן לו תרח אביו קפות של אלהות והושיבו בשוק. בא אליו אדם אחד ואמר לו: יש לך אלוה למכור? אמר לו אברהם: איזה אלוה אתה רוצה לקח? אמר לו: אני גבור, תן לי אלוה גבור כמותי. נטל אברהם פסל אחד שהיה עומד למעלה מפסלם, ואמר לו: תן את הדמים וטל לך את זה. אמר לו: וכי אלוה זה גבור כמותי? אמר לו אברהם: ריקא, עדין אין אתה יודע משפט אלהות? מי שעומד למעלה מפסלם הריחו גבור מפסלם. כשנפטר האיש הלך אמר לו אברהם: בן כמה שנים אתה? אמר לו: בן שבעים שנה אני. אמר לו אברהם: אוי לו לאותו איש, שהוא בן שבעים ומשתחוה לזה שנעשה היום! מיד החזיר והשליך האיש אותו אלוה לתוך קפתו של אברהם וחזר ונטל מאברהם את דמיו, נסתלק והלך לו. אחר כך באה אשה אחת אלמנה ואמרה לו לאברהם: אשה עניה אני, תן לי אלוה עני כמותי. מיד נטל אברהם פסל אחד שהיה יושב למטה מפסלם ואמר לה: בצניותך טלי לך אלוה זה, שהוא שפל ויושב למטה מפסלם; אבל אין הוא רוצה לזו ממקומו עד שתתני לי את הדמים. כשנפטר לילך אמר לה: בת כמה שנים את? אמרה לו: בת הרבה שנים אני. אמר לה אברהם: תפח רוחה של אותה אשה שהיא בת הרבה שנים ומשתחוה לאלוה בן יום אחד! מיד החזירה אותו אלוה לקפה, חזרה ונטלה מאברהם את דמיה, והלכה לה. באותה שעה נטל אברהם את כל האלהות והלך והביא אותם אצל תרח אביו. אמרו לו שאר בניו לתרח אביהם: אברהם זה אינו יכול למכור אלהות, בואו ונעשנו כמר. אמר להם אברהם: מה מלאכתו של כמר? אמרו לו: עומד ומשמש לפני אלהות, מקריב לפניהם, מאכילם ומשקם. עשאוהו כמר. מיד נתן אברהם לפניהם מאכל ומשתה, אמר להם: קחו ואכלו, טלו ושתו, שתיטיבו לבני אדם, ולא היה בהם אחד שהיה נוטל כלום לאכל ולשתות. מיד פתח אברהם ואמר: "פה להם ולא ידברו, עינים להם ולא יראו, אזניים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחו, ידיהם ולא ימישו, רגליהם ולא יהלכו" (תהילים קטו, ה-ז). באה אשה אחת טוענת בגדה קערה סלת. אמרה לו: הילך והקרב לפניהם, עמד ונטל מקל בגדו ושבר כל הפסילים, ונתן את המקל ביד הגדול שבהם. כן שבא אביו אמר: מי עשה להם כך? אמר לו: מכסה אני מאבא? באה אשה אחת ובגדה קערה מלאה סלת ואמרה לי: הילך והקרב לפניהם. הקרבתי לפניהם, היה זה אומר: אני אכל תחלה, וזה אומר: אני אכל תחלה. ועמד זה הגדול שביניהם ושבר את כלם. אמר לו: מה אתה משטה בי - כלום יכולים הם? אמר לו: ולא? ישמעו אונן? מה שפיד אומר. נטלו תרח ומסרו לנמרוד. אמר לו נמרוד לאברהם: אתה הוא אברהם בן תרח? אמר לו: הן. אמר לו: וכי אין אתה יודע, שאני אדון כל המעשים והחמה והלבנה והכוכבים והמזלות, ובני אדם מלפני יוצאים כלם - ואתה למה אבדת את נראתי? באותה שעה נתן הקדוש ברוך הוא בינה לאברהם ואמר לו לנמרוד: רצונך, אמר לפניך דבר אחד לגדלתך? אמר לו: אמר לו אברהם: מנהגו של עולם כך הוא, שמיום שנברא העולם ועד עכשו החמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב; למחר תהא מצוה את החמה שתצא במערב ותשקע במזרח ואני מעיד כך שאדון העולם אתה, ועוד, אם אדון כל המעשים אתה, בודאי כל הנסתרות גלויות לך, אם כן אמר לי מיד: מה יש בלבי ומה אני עתיד לעשות. באותה שעה הניח אותו רשע נמרוד ידו על זקנו והיה מתמה בלבו. ואמר לו אברהם: אל תתמה בלבך, לא אדון עולם אתה, בנו של כוש אתה. ואם אדון העולם אתה, למה לא הצלת את אביך מן המיתה? אלא כשם שלא הצלת את אביך מן המיתה, כן אתה לא תציל מן המיתה. מיד קרא נמרוד לתרח ואמר לו: מה יהא דינו של אברהם בגד, זה שאבד אלהות שלי? אין דינו אלא שרפה. חזר ואמר לו לאברהם: השתחוה לאש ותנצל. אמר לו

אברהם: אשתחיה למים שמכבים אש. אמר לו נמרוד: השתחיה למים. אמר לו: אם כן, אשתחיה לענן, שטעון מים. אמר לו: השתחיה לענן. אמר לו: אשתחיה לרוח. אמר לו: אשתחיה לרוח שמפזר הענן, אמר לו: השתחיה לרוח. אמר לו: אשתחיה לכן אדם שסובל רוח. אמר לו נמרוד: אתה משיאני בדרים – אני איני משתחיה אלא לאור, הרי אני משליךך לתוכו – ויבוא אליהם שאתה משתחיה לו ויצילך הימנו. מיד הוציאוהו להשליכו לכבשן האש, וכפתוהו ועקדוהו והניחוהו על גבי אבן, והקיפוהו עצים מארבע רוחותיו, חמש אמות לכל צד, ונגבהם של עצים חמש אמות, והציתו בהם את האור. באותה שעה באו שכניו ובני עירו של תרח והיו מטפחין לו על ראשו ואומרים: בושך גדולה וכלמה! שאותו בן שהיית אומר עליו שהוא יורש העולם הזה והעולם הבא – שרפו נמרוד באש! מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא וירד והצילו. היה שם הרן עומד ותוהה. אמר: מה נפשך, אם נצח אברהם – אני אומר: "משל אברהם אני", ואם נצח נמרוד – אני אומר: "משל נמרוד אני". כן שייר אברהם לכבשן האש ונצל – אמרו לו: של מי אתה? אמר להם: משל אברהם אני. נטלוהו והשליכוהו לאור ונקמרו בני מעיו, ויצא וימת על פני תרח אביו. וזהו שנאמר: "וימת הרן על פני תרח אביו" (בראשית יא, כח).

*** [11] בראשית רבה לט, יד: 'זאת הנפש אשר עשו בחרן' (בראשית יב), אמר רבי אלעזר בן זימרא אם מתכנסין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש אחד אינן יכולין לזרוק בו נשמה ואת אמר 'זאת הנפש אשר עשו', אלא אלו הגרים שגייירו, ואם כן שגייירו למה אמר עשו אלא ללמדך שכל מי שהוא מקרב את העובד כוכבים ומגייירו כאלו בראו, ויאמר 'אשר עשה', למה נאמר 'אשר עשו', אמר רב הונא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים.

*** [12] בראשית רבה נד, לג: 'זיטע אשל' - ר' יודה אמר אשל פרדס שאל מה תשאל תאנים וענבים ורימונים, ר' נחמיה א' אשל פונדוק שאל מה תשאל קופד חמר ביעין, ר' עזריה בשם ר' יודה אשל סנהדרין היך דאת אמר 'ושאלו יושב בגבעה תחת האשל ברמה' (שמואל א' כב, ו).
*** [13] בראשית רבה מט, יט: 'לעשות צדקה ומשפט' - ר' עזריה בשם ר' יהודה בתחילה צדקה ולבסוף משפט, הא כיצד, אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים, משהיו אוכלין ושותים אמר להון בריכו, אמ' ליה מה נאמ', אמר ברוך אל עולם שאכלנו משלו, אין מקבל עלוי לברך הוה אכיל ושתי ואזיל ליה, ואין לא יקביל הוה אמר ליה הב מה דעלך, והוה אמר ליה מה אית עליי, הוה אמר ליה חד קסיט דחמרא בעשרה פולרי וחד ליטר דקופד בעשרה פולרי וחד איגול דפיתא בעשרה פולרי, מן יהב לך חמר במדברא מן יהב לך קופד במדברא מן יהב לך פיתא במדברא, מן דהוה חמי עקתיה עקא הוה אמר ברוך אל עולם שאכלנו משלו הה"ד בתחילה צדקה ובסוף משפט.
*** [14] מדרש תהילים לז, א: 'אשל בבאר שבע' - אכילה שתיה לויה.

*** [15] פרקי דרבי אליעזר, כט-ל: הנס[יון] התשיעי: נולד ישמעאל בקשת ונתרבה בקשת, שנ' 'ויהי אלהים את הנער ויגדל ויהי רובה קשת', ונטל קשת וחצים והיה יורה אחר הפנות וראה את יצחק יושב לבדו וירה חץ להרגו וראה זה הדבר שרה והגיד לאברהם ואמרה לו כזה וכזה עשה ישמעאל ליצחק אלא עמוד וכתוב ליצחק כל מה שנשבע הב"ה לך ולזרעך שאין בן האמה יורש עם בני עם יצחק, שנ' 'ותאמר לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק'. יהודה בן תימא אומר אמ' שרה לאברהם כתוב גט גרושין לאמה ושלח את האמה הזאת מעלי ומעל יצחק בני מן העולם הזה ומן העולם הבא, ומכל הרעות שבאו על אברהם הרע בעיניו הדבר הזה מאד, ר' יהודה אומ' נגלה הב"ה עליו אמ' לו אברהם אין אתה יודע שהיית לך שרה ראויה לאשה ממעי אמה והיא חברתך ואשת ברייתך, לא נקראת שרה שפחה אלא אשתך, לא נקראת הגר אשתך אלא שפחתך, כל מה שדברה שרה באמת הגידה אל ירע בעיניך. השכים אברהם וכתב גט גירושין ונתן להגר ושלח אותה ואת בנה מעליו ומעל יצחק בנו מהעולם הזה ומהעולם הבא, שנ' 'וישכם אברהם בבקר' וישלחה בגט גירושין ולקח בגד אחד וקשר במתניה כדי שיהא שוטף אחריה לידע שהיא שפחה, ולא עוד אלא שעמד אברהם אבינו לראות את ישמעאל בנו ולראות את הדרך שהלכו בה, ובזכות אברהם לא חסרו המים מן החמת וכיון שהגיע לפתח המדבר התחילה תועה אחרי ע"ז של בית אביה ומיד חסרו המים מן החמת שנ' 'ותלך ותתע במדבר באשר שבע' ועייפה נפשו של ישמעאל בצמא והלך והשליך את עצמו תחת חרולי המדבר להיות חרשן עליו, ואמ' אלהי אברהם אבי יש לפניך תוצאות מים קח את נפשי ממני ואל אמות בצמא ויעתר לו, שנ' 'כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם', ושם נפתח להם הבאר שנבראת בין השמשות, והלכו ושתו ומלאו את החמת מים, שנ' 'ויפתח אלהים את עיניה', ושם הניחו הבאר ומשם נשאו את רגליהם והלכו אל המדבר כלו עד שהגיעו למדבר פארן ומצאו שם מוצאי מים וישבו שם שנ' 'וישב במדבר פארן' ... שלח ישמעאל ולקח לו אשה מבנות מואב ועישא שמה, לאחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה שלא ירד מעל הגמל במקום שישמעאל שרוי תמן, והגיע לשם בחצי היום, ומצא שם את אשתו של ישמעאל, אמ' לה היכן הוא ישמעאל, אמרה לו הלך הוא ואמו להביא פירות ותמרים מן המדבר, אמ' לה תני לי מעט לחם ומים כי עייפה נפשי מדרך המדבר, אמרה לו אין לי לחם ולא מים, אמ' לה כשיבא ישמעאל הגיד לי את הדברים הללו ואמרי לו זקן אחד מארץ כנען בא לראותך ואמר החלף מפתן

ביתך שאינה טובה לך, וכשבא ישמעאל מן המדבר הגידה לו את הדברים הללו, ובן חכם כחצי חכם, והבין ישמעאל ושלחה אמו ולקחה לו אשה מבית אביה ופטימה שמה, ועוד אחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה כפעם ראשונה שאינו יורד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם, והגיע לשם בחצי היום ומצא שם אשתו של ישמעאל ואמ' לה היכן הוא ישמעאל, אמרה לו הוא ואמו הלכו לרעות את הגמלים במדבר, אמ' לה תני לי מעט לחם ומים כי עייפה נפשי מדרך המדבר, והוציאה לחם ומים ונתנה לו, עמד אברהם והיה מתפלל לפני ה' על בנו ונתמלא ביתו של ישמעאל מכל טוב ממין הברכות, וכשבא ישמעאל הגידה לו את הדבר וידע ישמעאל שעד עכשו רחמי אביו עליו, כרחם אב על בנים.

*** [16] בראשית רבה נה, א: כתיב: "נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה" (תהלים ט, ו). "נתת ליראיך נס להתנוסס" – ניסיון אחר ניסיון, גידולן אחר גידולן, בשביל לנסותם בעולם, בשביל לגדלן בעולם כנס הזה של ספינה. וכך כך למה? "מפני קושט", בשביל שתתקשט מידת הדין בעולם. שאם יאמר לך אדם: למי שהוא רוצה מעשיר, ולמי שהוא רוצה מעני, ולמי שהוא רוצה הוא עושה מלך. אברהם כשרצה עשאו עשיר, כשרצה עשאו מלך. יכול את להשיבו ולומר לו: יכול את לעשות כמו שעשה אברהם אבינו? והוא אומר: מה עשה? ואת אומר לו: "ואברהם בן מאת שנה בהיוולד לו את יצחק בנו" (בראשית כא, ה), ואחר כל הצער הזה נאמר לו "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ... והעלהו ... לעולה", ולא עיכב

*** [17] תנחומא לך לך כב: "ויאמר קח נא את בנך", אמר ליה אי זה בן, אמר ליה "את יחידך", א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו, א"ל "אשר אהבת", א"ל שניהם אני אוהב, א"ל את אשר אהבת הרבה, א"ל וכי יש גבול במעים, א"ל "את יצחק", "ולך לך אל ארץ המוריה" מהו "לך לך" ניסיון אחרון כניסיון הראשון, ניסיון הראשון ב"לך לך מארצך וממולדתך" וניסיון אחרון ב"לך לך אל ארץ המוריה", מיד "וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו" כמה עבדים וכמה שפחות היו לו לאותו צדיק והוא בעצמו ויחבש את חמורו, ללמדך זריזותו, "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק", ולמה ביום השלישי ולא ביום הראשון ולא ביום השני כדי שלא יהו אומות העולם אומרים הממו והלך ושחט את בנו ... אמר אברהם מה אעשה אם אגלה לשרה נשים דעתן קלה עליהן בדבר קטן כ"ש בדבר גדול כזה, ואם לא אגלה לה ואגבנו ממנה בעת שלא תראה אותו תהרוג את עצמה, מה עשה אמר לשרה תקנו לנו מאכל ומשתה ונאכל ונשמח, אמרה לו מה היום מיומים ומה טיבה של שמחה זו, אמר להם זקנים כמותינו נולד להם בן בזקנותם כדי לאכול ולשתות ולשמוח, הלכה ותקנה המאכל, כשהיו בתוך המאכל אמר לה את יודעת כשאני בן ג' שנים הכרתי את בוראי והנער הזה גדול ולא נחנך ויש מקום אחד רחוק ממנו מעט ששם מחנכין את הנערים אקחנו ואחנכנו שם, אמרה לו לך לשלום, מיד "וישכם אברהם בבקר" ולמה בבקר אמר שמא שרה תחזור בדבורה ולא תניחני אקום בהשכמה קודם שתקום היא.

*** [18] תנחומא, לך לך ה: יתברך שמו של הקב"ה לנסות אותו צדיק להודיע מעשיו הטובים בעולם מיד בא רעב בעולם שמצא הרעב בא"י, אמר לשרה אשתו הרי רעב בארץ, אמרו רבותינו לא היה רעב כמותו בעולם, אמר לה מצרים זו ישיבתה יפה נלך לשם מפני שיש בה סיפוק הרבה לחם ובשר, באותה שעה הלכו שניהם, כיון שהגיע לפילי של מצרים ועמדו על היאור ראה אברהם אבינו בבואה של שרה באותו נהר כחמה זורחת, מכאן שנו חכמים שכל הנשים בפני שרה כקוף בפני אדם, אמר לה "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את", מכאן אתה למד שלא היה רואה אותה קודם לכן. אמר לה מצרים שטופים בזנות דכתיב "אשר בשר חמורים בשרם" (יחזקאל כג) אלא נותן אני אותך בתיבה ונועל בפניך שמתירא אני על עצמי, "והיה כי יראו אותך המצרים" וגו'. כיון שעשו כך בא לעבור נתקבצו המוכסין אמרו לו מה אתה טוען בתוך התבה, אמר להן שעורין, אמרו לו אינן אלא חטין, אמר להם טלו מכס של חטין, אמרו לו הן פלפלין, אמר להן טלו מכס של פלפלין, אמרו לו אינן אלא זהובים, כיון שדחקו עליו פתחו את התיבה וראו אותה כחמה זורחת, אמרו לו אין דרך זו להשתמש בה הדיוט, "ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה", כיון שראה אברהם כך התחיל בוכה ומתפלל לפני הקב"ה ואומר רבש"ע זו הוא בטחוני שבטחתי בך ועכשיו עשה למען רחמיך וחסדיך ואל תביישני מסברי, ואף שרה צווחת ואומרת רבש"ע אני לא הייתי יודעת כלום, אלא כיון שאמר לי שאמרת לו "לך לך" האמנתי לדברך, ועכשיו נשארתי יחידה מאבי ומאמי ומבעלי, יבא רשע זה ויתעולל בי עשה למען שמך הגדול ולמען בטחוני בדברך, א"ל הקב"ה חייך אין דבר רע נוגע בך ובבעליך הה"ד "לא יאונה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע", ועל אברהם נאמר "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה" (תהלים צב).

*** [19] בבלי נדרים לב ע"א: אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר (בראשית יד) 'יורק את חניכיו ילידי ביתו', ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה, שנא': (בראשית טו) 'במה אדע כי אירשנה'; ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר (בראשית יד) 'תן לי הנפש והרכוש קח לך'.

*** [20] התרגום המיוחס ליונתן לבראשית טו, יג: (יג) וַאֲמַר לְאַבְרָם מִנְדַּע תִּנְדַּע אֲרוּם דִּירִין יְהוֹן בְּנֵן בְּאַרְעָא דְלָא דְלָהוֹן חֶלְף דְלָא הֵימֵנִת וְיִשְׁעֲבֹדוֹן בְּהוֹן וְיִסְגְּפוֹן יְתָהוֹן אַרְבַּע מָאָה שָׁנִין:
 *** [21] רמב"ן לבראשית יב, י: ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא.

*** [22] ילקוט שמעוני לבראשית רמז פב: 'ואל הבקר רץ אברהם' (בראשית יח, ז) - ברח מלפניו ונכנס למערת המכפלה ונכנס אחריו שם וראה שם אדם ועזרו שוכבים וישנים ונרות דולקים עליהם וריח טוב עליהם כריח נִיחוּחַ לפיכך חמד מערת המכפלה.

*** [23] בבלי בבא בתרא טז ע"ב: 'וה' ברך את אברהם בכל' (בראשית כד) - מאי בכל? רבי מאיר אומר: שלא היתה לו בת; רבי יהודה אומר: שהיתה לו בת; אחרים אומרים: בת היתה לו לאברהם ובכל שמה; ר"א המודעי אומר: איצטגנינות היתה בלבו של אברהם אבינו, שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו; רבי שמעון בן יוחי אומר: אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא, ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם - תלאה הקדוש ברוך הוא בגלגל חמה. דבר אחר: שלא מרד עשו בימיו. דבר אחר: שעשה ישמעאל תשובה בימיו. שלא מרד עשו בימיו מנלן? דכתיב: ויבא עשו מן השדה והוא עיף, ותנא: אותו היום נפטר אברהם אבינו, ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו.

*** [24] בבלי בבא בתרא צא ע"א-ע"ב: ואמר רב חנן בר רבא אמר רב: אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם, עמדו כל גדולי אומות העולם בשורה ואמרו: אוי לו לעולם שאבד מנהיגו, ואוי לה לספינה שאבד קברניטא.

*** [25] בבלי בבא בתרא נח ע"א: ר' בנאה הוה קא מציין מערתא, כי מטא למערתא דאברהם, אשכחיה לאליעזר עבד אברהם דקאי קמי בבא. א"ל: מאי קא עביד אברהם? א"ל: גאני בכנפה דשרה וקא מעיינא ליה ברישיה. א"ל, זיל אימא ליה: בנאה קאי אבבא. א"ל: ליעול, מידע ידיע דיצר בהאי עלמא ליכא. עייל, עיין ונפק.